

ΙΣΤΟΡΙΑ

ΙΣΤΟΡΙΚΟΙ
ΙΣΤΟΡΙΟΓΡΑΦΟΙ

Χρονικά του Μορέως

Ο ΑΔΑΜΑΝΤΙΟΣ ΑΔΑΜΑΝΤΙΟΥ γεννήθηκε στην Αθήνα το 1875 όπου και πέθανε το 1937. Σπούδασε στη Φιλοσοφική Σχολή του ΠΑ και αργότερα ολοκλήρωσε τις σπουδές του στο Παρίσι. Υπήρξε διευθυντής του Βυζαντινού Μουσείου και επικεντρώθηκε στην έρευνα του βυζαντινού πολιτισμού, με συχνές επεμβατικές εργασίες σε μεσαιωνικά μνημεία της Ελλάδος.

ΕΚΔΟΣΕΙΣ | Από τις εργασίες του ξεχωρίζουν τα *Χρονικά του Μορέως* (στο Δελτίον της Ιστορικής και Εθνολογικής Εταιρείας, 1906) και η παρουσίαση του «Διονυσίου του εκ Φουρνά ερμηνεία της ζωγραφικής» (*Λαογραφία*, 1910). Πρόκειται για μελέτη που αφορά τον μοναχό, ζωγράφο και συγγραφέα, που γεννήθηκε γύρω στα 1670 στα Άγραφα της Ευρυτανίας και ο οποίος μας κληροδότησε τη μονογραφία *Ερμηνεία της Ζωγραφικής Τέχνης*, όπου κάνει λόγο για τη μέθοδο ζωγραφικής των εικόνων και τοιχογραφιών κατά τη βυζαντινή και μεταβυζαντινή περίοδο.

Κ.Σ.

Ιστορία του Βυζαντινού Κράτους

Ο ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ ΑΜΑΝΤΟΣ γεννήθηκε στη Χίο το 1874 και πέθανε στην Αθήνα το 1960. Σπούδασε ιστορία και φιλολογία στα πανεπιστήμια της Αθήνας και του Μονάχου. Εξελέγη το 1925 καθηγητής στη νεοϊδρυθείσα τότε έδρα της Ιστορίας του Βυζαντίου του ΠΑ, όπου δίδαξε ως το 1939.

ΕΚΔΟΣΕΙΣ | Από τις πολλές μελέτες του, ιστορικού, γλωσσολογικού αλλά και λαογραφικού περιεχομένου, ξεχωρίζει η έκδοση: *Ιστορία του Βυζαντινού Κράτους, 398-1204 μ.Χ.* (2 τόμ., ΟΣΔΒ, 1939-1947). Πρόκειται για την πρώτη προσπάθεια να συνταχθεί από Έλληνα μια Ιστορία της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας, από την εποχή του Μ. Κωνσταντίνου ως την κατάληψη της Πόλης από τους Δυτικούς (1204). Είναι σημαντικό ότι από τη δεκαετία του '40, οι Έλληνες σπουδαστές και καλλιεργημένοι άνθρωποι είχαν πλέον στα χέρια τους μια βυζαντινή ιστορία γραμμένη από Έλληνα, για να ενημερωθούν σχετικά με τις δαιδαλώδεις παραμέτρους που επηρέαζαν την κεντρική εξουσία, και για τη συνεχή εμπόλεμη κατάσταση που βρισκόταν η Αυτοκρατορία.

Κ.Σ.

Ο Μέγας Κωνσταντίνος και οι 318 Επίσκοποι στη Σύνοδο της Νίκαιας. Στη βάση της αναπαράστασης καίνε τα συγγράμματα του Αρείου. Μικρογραφία στο χειρόγραφο Κανονικού Δικαίου, αρχές 9ου αιώνα. Βερκέλλι, Βιβλιοθήκη της Αρχιεπισκοπής.

Η Πολιτική Ιδεολογία της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας

Η ΕΛΕΝΗ ΓΛΥΚΑΤΖΗ-ΑΡΒΕΛΕΡ γεννήθηκε στην Αθήνα το 1926. Σπούδασε στη Φιλοσοφική Σχολή του ΠΑ και εργάστηκε στο Κέντρο Μικρασιατικών Σπουδών. Συνέχισε τις σπουδές της στο Παρίσι και εξειδικεύτηκε στη βυζαντινή ιστορία. Από το 1967 βρίσκεται επικεφαλής του Κέντρου Ιστορίας και Πολιτισμού στη Σορβόνη (Βυζαντινή και Χριστιανική Αρχαιολογία) και το 1976 ανακηρύχθηκε πρύτανης της Σορβόνης, θέση που για πρώτη φορά κατέλαβε γυναίκα στη Γαλλία, ενώ είναι και το υψηλότερο αξίωμα που έλαβε ποτέ Έλληνας που έδρασε στο εξωτερικό.

ΕΚΔΟΣΕΙΣ | Με το ένα πόδι στο Παρίσι και το άλλο στην Αθήνα, δηλαδή με το ένα πόδι στη Δύση και το άλλο στη «βυζαντινή Ανατολή», είναι βέβαιο ότι είχε τη διορατικότητα και την απαιτούμενη απόσταση από τα πράγματα για να συγγράψει το κατεξοχήν βιβλίο που εκφράζει σε ιδεολογικό επίπεδο τον ρόλο του Βυζαντίου, ως προπύργιου της Χριστιανοσύνης και φάρου της αρχαίας ελληνικής σκέψης στην Ανατολή. Το περί ου ο λόγος βιβλίο: *Η Πολιτική Ιδεολογία της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας* (μετάφραση Τούλα Δρακοπούλου, Εκδόσεις «ΑΡΓΩ», 1977) δηλώνει σαφώς πότε μετεξελίσσεται η Ανατολική Ρωμαϊκή Αυτοκρατορία, στην πρώτη και μόνη Χριστιανική Αυτοκρατορία, την εποχή δηλαδή του Θεοδοσίου Α', που ο χριστιανισμός γίνεται επίσημη θρησκεία του κράτους. Είναι πολλά τα στοιχεία και τα συμπεράσματα που μπορεί να εξάγει κανείς από την κριτική σκέψη που διακρίνει την *Πολιτική Ιδεολογία* της Ελένης Αρβελέρ: αναδεικνύει έναν πολιτισμό που εκφράζεται από τα μέσα του 4ου αιώνα μέσα από την ελληνική γλώσσα για 1.000 συναπτά έτη.

Κ.Σ.

Η Ελένη Γλύκατζη-Αρβελέρ, πρύτανης τότε της Ακαδημίας και Καγκελάριος των πανεπιστημίων του Παρισιού, κατά την αναγόρευσή της σε διδάκτορα του τμήματος Πολιτικής Επιστήμης και Διεθνών Σπουδών της Παντείου Σχολής (1988). ☞

Ελληνική Οικονομική Ιστορία, ΙΕ΄ - ΙΘ΄ αιώνες

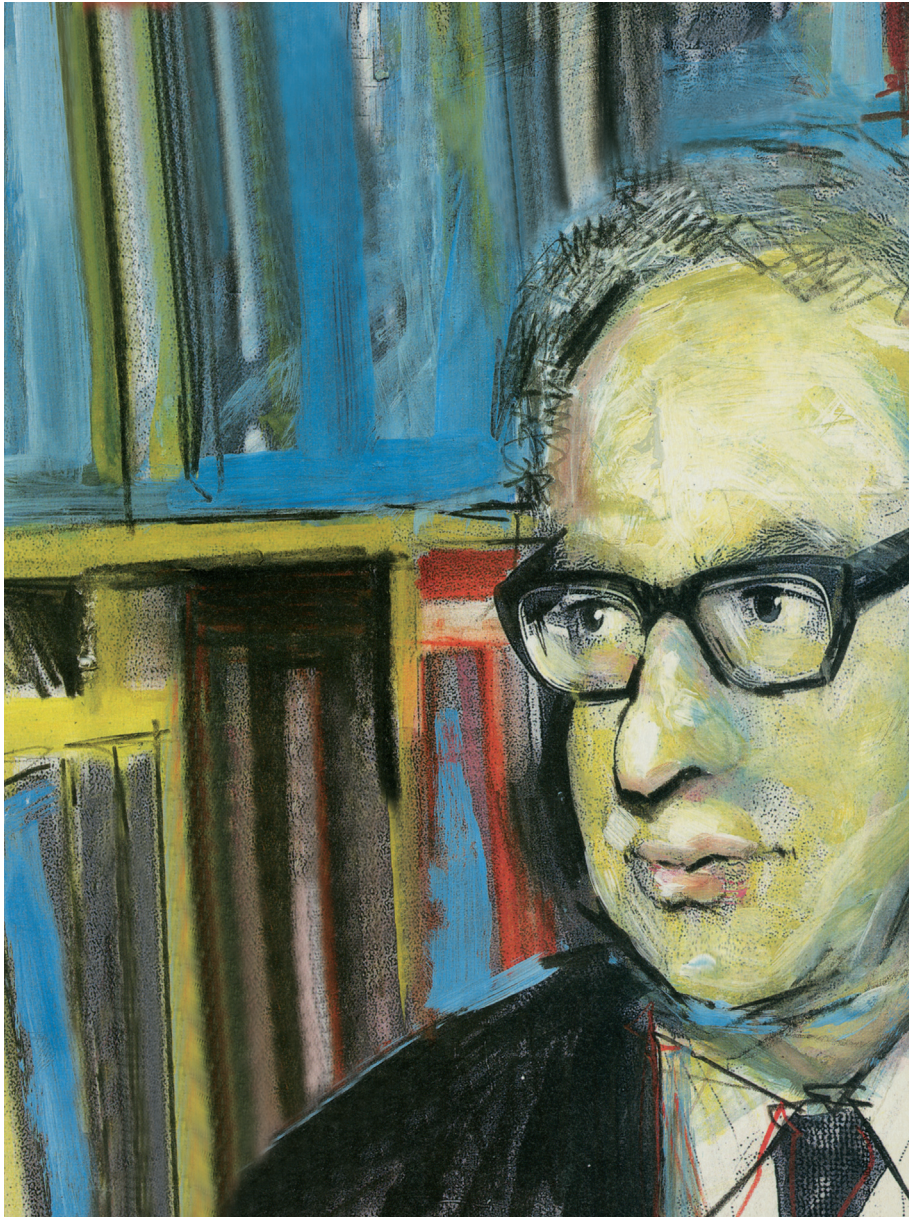
Ο ΣΠΥΡΟΣ Ι. ΑΣΔΡΑΧΑΣ γεννήθηκε στο Αργοστόλι της Κεφαλονιάς το 1933. Σπούδασε στη Φιλοσοφική Σχολή του ΠΑ και συνδέθηκε με την ιστοριογραφική σχολή του Κ.Θ. Δημαρά. Δίδαξε οικονομική ιστορία στην École Pratique des Hautes Études στη Σορβόνη και οι μελέτες του επικεντρώθηκαν γύρω από την οικονομία της εποχής της Τουρκοκρατίας.

ΕΚΔΟΣΕΙΣ | Στο πλαίσιο της διδασκαλίας του και των σχετικών ερευνών του επιμελήθηκε τον συλλογικό τόμο: *Η Οικονομική Δομή των Βαλκανικών Χωρών στα χρόνια της οθωμανικής κυριαρχίας, ιε΄ - ιθ΄ αι.*, εισαγωγή, επιλογή κειμένων: Σπύρος Ι. Ασδραχάς (Εκδοτικός οίκος ΜΕΛΙΣΣΑ, 1979).

Αυτό που προκύπτει από αυτή τη μελέτη είναι ότι ο Ασδραχάς δεν έχει ως γνώμονα τα σημερινά γεωγραφικά όρια κάθε περιοχής με βάση εθνογραφικά στοιχεία των βαλκανικών κρατών, αλλά παρακολουθεί τις πολιτικές εξελίξεις του φεουδαλικού συστήματος σε σχέση με τις τοπικές κοινότητες, την παραγωγικότητα του αγροτικού πληθυσμού κατά περιοχές, τους εμπορικούς δρόμους που ανοίχθηκαν προς την καρδιά της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας και προς τη Δύση.

Η έκδοση αυτή αποτέλεσε πρόκριμα για το δίτομο έργο του που ακολούθησε: *Ελληνική Οικονομική Ιστορία, ΙΕ΄ - ΙΘ΄ αιώνες* (Αθήνα, Πολιτιστικό ίδρυμα Ομίλου Πειραιώς, 2003). Στους τόμους αυτούς θα βρει κανείς απάντηση σε όλα τα ερωτήματα και τα ανοιχτά ζητήματα που έχουν να κάνουν με τους ελληνικούς πληθυσμούς της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας και των βενετικών κτήσεων και με τους μηχανισμούς της οικονομίας, στην οποία συμμετείχαν οι Έλληνες ως συντελεστές της παραγωγής. Η μελέτη είναι εξαντλητική και απόλυτα διαφωτιστική και για τις ελάχιστες ακόμη πτυχές της οικονομίας και της μετατόπισης μειονοτήτων αλλά και ολόκληρων πληθυσμών.

Κ.Σ.

Ο Σπύρος Ασδραχάς, εξώφυλλο του ένθετου της «Βιβλιοθήκης» της εφημερίδας «Ελευθεροτυπία» (2 Ιουλίου 2004), «Ένας ανανεωτής της ιστορικής έρευνας» (αφιέρωμα με την επιμέλεια του Απ. Διαμαντή).

Ιστορία του Νέου Ελληνισμού

Ο ΑΠΟΣΤΟΛΟΣ ΒΑΚΑΛΟΠΟΥΛΟΣ γεννήθηκε στον Βόλο το 1909 και πέθανε στη Θεσσαλονίκη το 2000. Σπούδασε στη Φιλοσοφική Σχολή του ΑΠΘ και ειδικεύθηκε στη βυζαντινή και νεότερη ελληνική ιστορία.

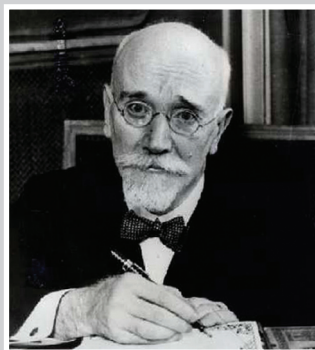
ΕΚΔΟΣΕΙΣ | Από τα δημοσιεύματά του ξεχωρίζει το πολύτομο έργο του *Ιστορία του Νέου Ελληνισμού* (Θεσσαλονίκη, 1962-1964). Πρόκειται για ένα συνθετικό σύγγραμμα μέσα από το οποίο ο Βακαλόπουλος, βασικός υποστηρικτής της συνέχειας του Ελληνισμού, αναζητά τη ρίζα του νεοελληνικού έθνους και επισημαίνει τις δραματικές συνθήκες υπό τις οποίες κλήθηκαν οι Έλληνες να συνεργαστούν με τους Οθωμανούς, για να διατηρήσουν την ταυτότητα του Γένους.

Υπάρχουν ειδικά κεφάλαια που φωτίζουν τις πληθυσμιακές μετακινήσεις των Ελλήνων προς φραγκοκρατούμενες περιοχές, την ίδρυση νέων οικισμών, το «παιδομάζωμα» από τα τέλη του 15ου αιώνα, τον ρόλο που έπαιζαν τα μοναστηριακά κέντρα στη διατήρηση της Ορθοδοξίας και την τόνωση που έδωσε ο κλήρος στο Γένος. Λόγος γίνεται, επίσης, και για την επιβίωση αρχοντικών οικογενειών στην Κωνσταντινούπολη και τη δημιουργία της φαναριώτικης τάξης, που έπαιξε πρωτεύοντα ρόλο, τόσο στη διπλωματία της Υψηλής Πύλης, όσο και στην εσωτερική διακυβέρνηση της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, κυρίως στον ελληνικό χώρο. Θίγεται η επαγγελματική δραστηριότητα πολλών μελών ακόμη και της αυτοκρατορικής οικογένειας των Παλαιολόγων, όπως και η μετέπειτα δράση τους. Παραμένει ένας αναντικατάστατος οδηγός της πορείας του Έθνους, στο εσωτερικό και το εξωτερικό, κατά την εποχή της οθωμανικής κυριαρχίας.

Κ.Σ.

Θουκυδίδου Ιστορία

Ο ΕΛΕΥΘΕΡΙΟΣ ΒΕΝΙΖΕΛΟΣ γεννήθηκε στις Μουρνιές των Χανίων το 1864 και πέθανε στο Παρίσι το 1936. Φοίτησε αρχικά στη Νομική Σχολή του ΠΑ και επιστρέφοντας στη γενέτειρά του μελέτησε σε βάθος τα πολιτικά ρεύματα της Δύσης και την πολιτική σκέψη των αρχαίων Ελλήνων.

ΕΚΔΟΣΕΙΣ | Καρπός της πνευματικής αναζήτησής του είναι και η μετάφραση των *Ιστοριών* του Θουκυδίδη, την οποία άρχισε να εκπονεί στις 20.11.1920, μετά την ήττα του στις γενικές εκλογές. Υπάρχει κάτι κοινό μεταξύ του Θουκυδίδη και του Βενιζέλου, όπως σημειώνει ο επιμελητής της έκδοσης Στ. Στεφάνου: εργάστηκαν και οι δύο ως πολιτικοί εξόριστοι. Να υπενθυμίσουμε εδώ ότι ο Θουκυδίδης, που έμελλε να γίνει ο θεμελιωτής της Ιστορίας, τιμωρήθηκε άδικα με εξοστρακισμό από τους Αθηναίους, εξαιτίας της «αδυναμίας» του να προστατέψει την Αμφίπολη κατά τον Πελοποννησιακό πόλεμο.

Ο Βενιζέλος είχε πρόσφατα γευθεί την πικρία που απορρέει από τον διχασμό και μέσα από τη στοχαστική του σκέψη δεν μπορούσε παρά να ανατρέξει στις ρίζες αυτής της «κατάρας» της φυλής των Ελλήνων. Έτσι, μετέφρασε τον Θουκυδίδη, όχι μόνο ως απάντηση στους επικριτές του, αλλά με απώτερο σκοπό να καταστεί *δίδαχ* για τη σπουδάζουσα νεολαία, αναφορικά με τις συνέπειες των αχαλίνωτων πολιτικών παθών. Ολοκλήρωσε τη μετάφραση των *Ιστοριών* σε διάστημα επτά μηνών, και το κείμενο στο σύνολό του γράφτηκε ιδόχειρα από τον Βενιζέλο. Η πολιτική σκέψη και η βαθιά κριτική του στάση απέναντι στα γεγονότα, τον ώθησαν στον εμπλουτισμό της έκδοσης με ποικίλα σχόλια, που καταλάμβαναν 17 τετράδια, εκ των οποίων σώζονται τα 11, που θησαυρίζονται στο «Αρχείο Ελευθέριου Βενιζέλου» και δεν έχουν εισέτι εκδοθεί!

Κ.Σ.

Εφημερίς

Ο ΛΕΑΝΔΡΟΣ ΒΡΑΝΟΥΣΗΣ γεννήθηκε στα Γιάννενα το 1921 και πέθανε το 1993. Σπούδασε αρχικά στη Ζωσιμαία Σχολή και στη συνέχεια στη Φιλοσοφική Σχολή του ΠΑ και το 1956 προσλαμβάνεται στο Μεσαιωνικόν Αρχείον της Ακαδημίας Αθηνών.

ΕΚΔΟΣΕΙΣ | Από το πλούσιο συγγραφικό του έργο, γύρω από τον Ρήγα κυρίως, ξεχωρίζει η εξάτομη έκδοση της Ακαδημίας Αθηνών: *Εφημερίς. Η αρχαιότερη ελληνική εφημερίδα που έχει διασωθεί, 1791-1797* (Αθήνα 1995). Στους τόμους αυτούς αναπαράγονται όλα τα φύλλα της *Εφημερίδας*, των αδελφών Μαρκίδων Πούλιου, συνοδευόμενα από πλούσια και εξαιρετικά χρήσιμα σχόλια για πρόσωπα και πράγματα της εποχής.

Επιπλέον, τα εισαγωγικά σημειώματα του Βρανούση (*Προλεγόμενα*, 15ος τόμος) καταγράφουν την ιστορία του ελληνικού Τύπου και τις συνθήκες που επικρατούσαν στη Βιέννη στα τέλη του 18ου αιώνα, τότε, δηλαδή, που οι αδερφοί Μαρκίδες Πούλιου πήραν τη γενναία απόφαση να συντάξουν και να κυκλοφορήσουν ένα ειδησεογραφικό δελτίο. Σκοπός της έκδοσης ήταν να ενημερωθεί ο απανταχού Ελληνισμός για τα όσα συμβαίνουν στον ευρωπαϊκό χώρο και στα εδάφη της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, με αναφορές όχι μόνο σε πολεμικά γεγονότα, αλλά και σε πολιτιστικές εκδηλώσεις ποικίλης απόχρωσης. Η *Εφημερίς* κυκλοφόρησε από το 1791 ως το 1797, οπότε απαγορεύτηκε από τις αρχές της Βιέννης και οι εκδότες διώχθηκαν ως σύντροφοι του Ρήγα. Στα *Προλεγόμενα* ο Βρανούσης σκιαγραφεί όλο το πολιτικό και διπλωματικό σκηνικό που στήθηκε από τους Οθωμανούς για τη ματαίωση της κυκλοφορίας της *Εφημερίδας*. Παράλληλα, ο συγγραφέας αναδεικνύει τον κόσμο του βιβλίου στη Βιέννη, αναφερόμενος στα ελληνικά και αυστριακά τυπογραφεία από τα οποία κυκλοφορούσαν δεκάδες ελληνικά βιβλία με τα πιο σημαντικά έργα του Νεοελληνικού Διαφωτισμού.

Κ.Σ.

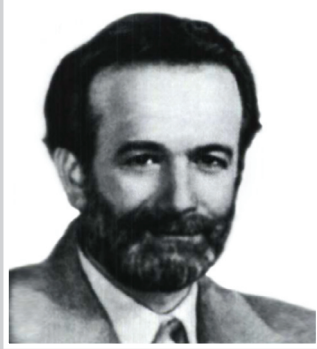
EN BIENNH, ΤΡΙΤΗ, ΤΗ 31. Δεκεμβριῆ 1790.

Τῷ Φιλαναγνώσῃ.

Ἰδὼ ἡ πρόπολις ἐπιθυμηθεῖσα, ἢ ὑπο-
 σχεθεῖσα εἰς τὴν ἀπλήν διαλέκτον
 ἐφημερίαν, ὡς ἓνα νέον φυτὸν, ὅπῃ ὀλίγον
 κατ' ὀλίγον ἀυξάνει εὐανθεῖ, ἢ τέ-
 λως εὐκαρπώντα· προξενεῖ μύρια καλὰ
 ἢ μὲ ὅλον ὅπῃ αὐτὴ ἢ ἐφημερίαν μὲ ἓνα
 τέτοιον φυτὸν κατὰ τὴν ἐπωφελεῖ ἔκ-
 τασιν ἢ ἐκβασιῆτης ἀρμοδίως δύναται,
 ἢ πρέπει νὰ παρομοιοθῇ, μὲ ὅλον
 τῆτο διαφέρει πάλιν ἀπὸ αὐτοῦ πολὺ
 κατὰ τὴν καλλιέργειάν της, ὡσάν ὅπῃ
 ἓνα τέτοιον φυτὸν φυσικῶς τετέσι καὶ
 χωρὶς κόπον ἀνθρώπων φθάνει εἰς τὴν
 ῥηθεῖσαν ἀκμὴν, ἀλλὰ πολὺ ἄλλως
 εἶχει τὸ νῦν ἐπιχείρημα τῆς ἐφημερί-
 δος, ὡσάν ὅπῃ αὐτὴ ὄχι μόνον ἔργα
 χειρῶν ἀπαιτεῖ, ἀλλὰ ἢ δαπάνην ἢ

τὴν μικρὰν ἢ μεγάλον πόνον, ἢ ἔκτασιν
 τῆ αὐτῆ νοῆς, ὄντας αὐτὴ, κατὰ τὸν
 εἰς τὴν εἶδησιν ὀρισμὸν της μία συλλο-
 γὴ ἢ ἐκβιολὴ διαφόρων πηγῶν.

Ἀλλ' ὅσον μὲν διὰ τὸ πρῶτον εἴμε-
 θα βέβαιοι, ὅτι θέλομεν ἐργαθεῖ ὡς
 φιλόπονοι· Διὰ δὲ τὸ δεύτερον μὲ ὅ-
 λον ὅπῃ ἢ συνδρομὴ τῶν φιλαναγνώσων
 τόσον μικρὰ ἔσα, ὅπῃ μόλις τὸ χαρ-
 τίον δύναται νὰ πληρωθῇ· Μὲ ὅλον
 τῆτο ἡμεῖς δὲν ἐφοβήθημεν τὸ νὰ προ-
 χωρέσωμεν εἰς τὸ ἐπωφελεῖς ἐπιχεί-
 ρημά μας, ἐλπίζοντες ὅπῃ ὀλίγον κατ'
 ὀλίγον συγγενευσόμενοι οἱ φιλαναγνώ-
 σαι μὲ τὴν παρῶσαν ἐφημερίδα νὰ ἢ-
 θελον συνδράμη διὰ τὴν τελειάν της
 ἀκμὴν, ὡσάν ὅπῃ οἱ συντρέχοντες δι-
 δοντες τιμὴν τὴν διωρισμένην εἰς τὸ καισ-
 σαροβασιλικὸν Ὁμωρεσχοφ Περασμτ

Η Παρακμή του Μεσαιωνικού Ελληνισμού της Μικράς Ασίας και η Διαδικασία του Εξισλαμισμού

Ο ΣΠΥΡΟΣ ΒΡΥΩΝΗΣ γεννήθηκε στη Μέμφιδα της Αμερικής το 1928. Σπούδασε στο Southwestern College της γενέτειράς του, στην Αμερικάνικη Σχολή Κλασικών Σπουδών στην Αθήνα και στο Πανεπιστήμιο του Χάρβαρντ. Επικεντρώθηκε στη μελέτη της ιστορίας του Μεσαίωνα και των Νεότερων χρόνων και επικέντρωσε τις έρευνές του γύρω από τις σχέσεις Βυζαντινών και Οθωμανών.

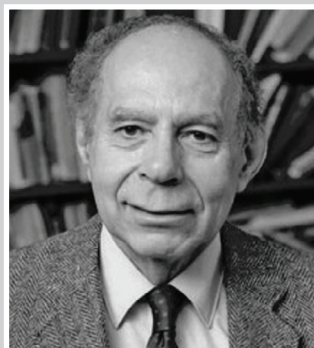
ΕΚΔΟΣΕΙΣ | Το σπουδαιότερο έργο του επιγράφεται: *The Decline of Medieval Hellenism in Asia Minor* (1971), το οποίο μεταφράστηκε στα ελληνικά από την Κάτια Γαλαταριώτου και κυκλοφόρησε με τον τίτλο: *Η Παρακμή του Μεσαιωνικού Ελληνισμού της Μικράς Ασίας και η Διαδικασία του Εξισλαμισμού (11ος έως 15ος αιώνας)* (Αθήνα, ΜΙΕΤ, 1996). Στο βιβλίο αυτό τίγονται διεξοδικά τα αίτια που οδήγησαν στην παρακμή της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας από τη μάχη του Μαντζικέρτ (1071) και μετά.

Διατρέχοντας το βιβλίο του Βρυώνη, ο αναγνώστης θα κατανοήσει τα αίτια που οδήγησαν στην Άλωση, τα οποία οφείλονται κυρίως στο ότι η Αυτοκρατορία έχασε τον έλεγχο της Μικράς Ασίας, που ήταν η πολυπληθέστερη περιοχή του βυζαντινού κράτους, και περιορίστηκε αναγκαστικά στην Κωνσταντινούπολη και τα περίξ. Ο συγγραφέας αναδεικνύει επίσης τις επιπτώσεις που είχε η οθωμανική κυριαρχία, από την Πτώση και μετά, σε επίπεδο θεσμών και προνομίων για τον ελληνικό πληθυσμό της Μικράς Ασίας και κάνει λόγο, μεταξύ άλλων, για τον ρόλο της Εκκλησίας κατά την περίοδο αυτή.

Κ.Σ.

Έλληνες λόγιοι εις την Βενετίαν

Μελέται επί της διαδόσεως
των ελληνικών γραμμάτων
από του Βυζαντίου
εις την Δυτικήν Ευρώπην

Ο Κ.Ι. ΓΙΑΝΝΑΚΟΠΟΥΛΟΣ (Deno John Geanakoplos) γεννήθηκε στη Μινεάπολη των ΗΠΑ το 1916 και πέθανε το 2007. Σπούδασε στα πανεπιστήμια της Πίζας και του Χάρβαρντ και ασχολήθηκε ερευνητικά με τις πνευματικές σχέσεις Βυζαντινών και Δυτικών από την παλαιολόγια εποχή ως και τα τέλη του 16ου αιώνα.

ΕΚΔΟΣΕΙΣ | Έγραψε ένα ιδιαίτερα σημαντικό βιβλίο για τους Έλληνες λόγιους και δασκάλους που έδρασαν στην Ιταλία κατά την Αναγέννηση, καλύπτοντας έτσι ένα μεγάλο κενό αναφορικά με την εικόνα της ελληνικής συμβολής στην ουμανιστική σκηνή. Η μελέτη του αναδεικνύει, επίσης, τον ρόλο που έπαιξαν οι Έλληνες δάσκαλοι στην προπαρασκευή των *editiones principes* έργων της αρχαίας ελληνικής και βυζαντινής γραμματείας. Η εκτεταμένη εισαγωγή αναφέρεται στις σχέσεις που είχαν διαμορφώσει οι Βυζαντινοί και οι Κρήτες με τους Βενετούς πολύ πριν από την Άλωση. Ακολουθούν έξι μονογραφίες για τους: Μ. Αποστόλη, Μ. Μουσούρο, Α. Αποστόλη, Ζ. Καλλιέργη, Δ. Δουκά και Έρασμο. Η σπουδαιότητα του βιβλίου, που εκδόθηκε αρχικά από το Harvard University Press το 1962 (*Greek Scholars in Venice*), έγκειται στο ότι ο Γιαννακόπουλος έδωσε μια ολοκληρωμένη εικόνα της συμβολής των Ελλήνων λογίων στην Ιταλία, καθώς είχε πρόσβαση σε βιβλία άγνωστα στην ελληνική βιβλιογραφία. Το βιβλίο μεταφράστηκε από τον Χρ. Γ. Πατρινέλη με τον τίτλο: *Έλληνες λόγιοι εις την Βενετίαν: Μελέται επί της διαδόσεως των ελληνικών γραμμάτων από του Βυζαντίου εις την δυτικήν Ευρώπην* (Αθήνα, Εκδοτικός οίκος Γ. Φέξης, 1965).

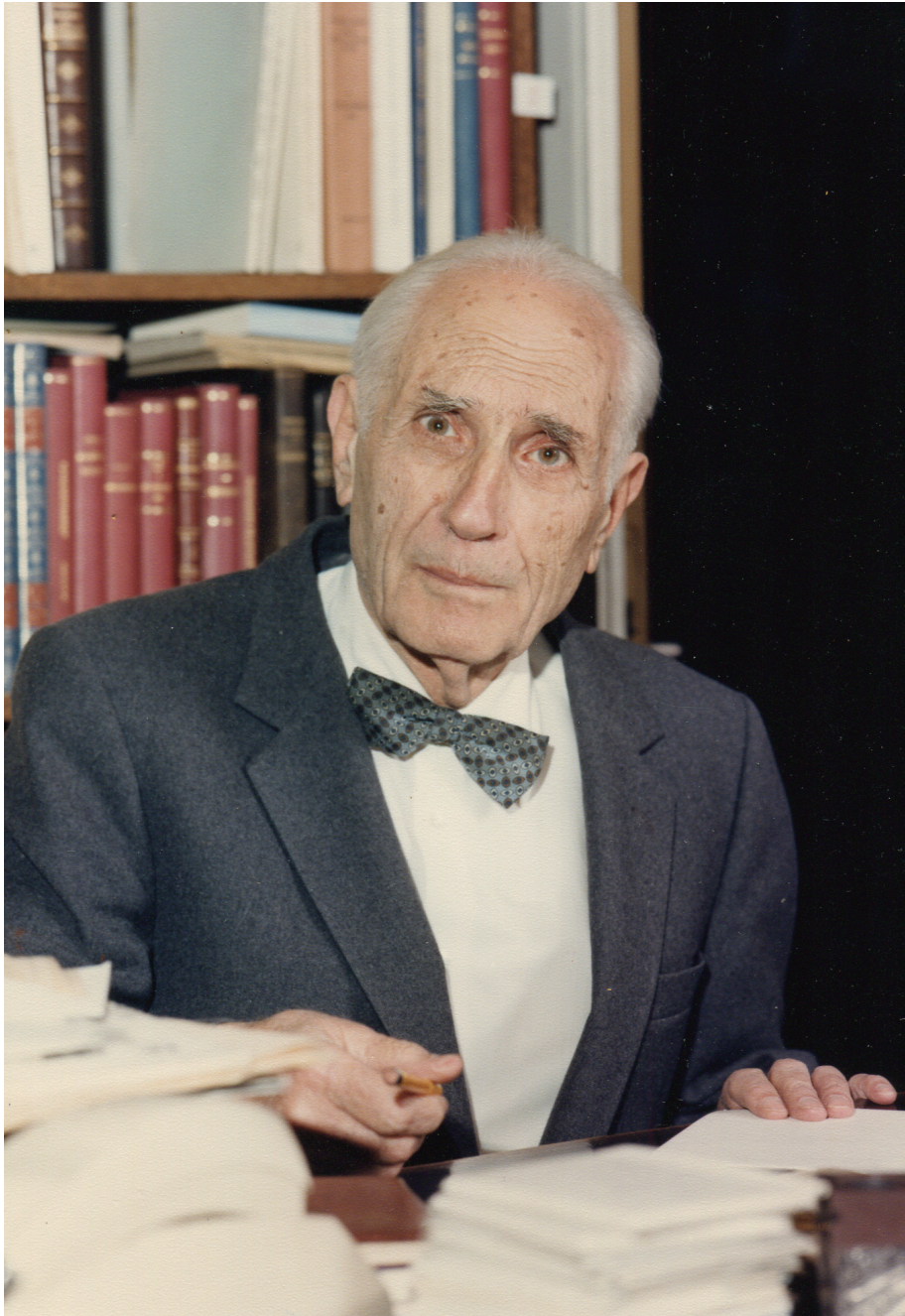
Κ.Σ.

Ιστορία της Νεοελληνικής Λογοτεχνίας

Ο Κ.Θ. ΔΗΜΑΡΑΣ γεννήθηκε στην Αθήνα το 1904 και πέθανε στο Παρίσι το 1992. Ιστορικός και κριτικός της νεοελληνικής λογοτεχνίας, είναι ο πρώτος και σημαντικότερος μελετητής του Νεοελληνικού Διαφωτισμού. Σπούδασε στη Φιλοσοφική και στην Ιατρική Σχολή του ΠΑ. Το 1951 συμμετείχε στον σχεδιασμό του Βασιλικού Ιδρύματος Ερευνών και το 1960 συστήνει το Κέντρο Νεοελληνικών Ερευνών. Κατά τη δικτατορία εγκατέλειψε την Αθήνα και δίδαξε στην έδρα της Νεοελληνικής Γλώσσας και Λογοτεχνίας στη Σορβόνη.

ΕΚΔΟΣΕΙΣ | Η παρουσία του Κ.Θ. Δημαρά στα γράμματα χρονολογείται από το 1926, οπότε κυκλοφόρησε το *Δοκίμιον περί της Φυσικής Θεολογίας των Σοφιστών του 5ου π.Χ. αιώνα*. Έκτοτε, σε διάφορα περιοδικά της εποχής, όπως τα *Ελληνικά Γράμματα* και η *Νέα Εστία* και το 1933, εγκαινιάζει τις κοραϊκές μελέτες του με το βιβλίδιο *Μνημόσυνο του Κοραή*. Κατεξοχήν όμως έργο του Κ.Θ. Δημαρά είναι η *Ιστορία της Νεοελληνικής Λογοτεχνίας*, που κυκλοφόρησε αρχικά σε δύο τόμους, το 1948/49, και γνώρισε εννέα επανεκδόσεις ως το 2000 (Εκδόσεις «Γνώση»). Η όγδοη έκδοση, που τυπώθηκε το 1987, δεν αναθεωρήθηκε έκτοτε και περιλαμβάνει όλες τις προσθήκες που έγιναν σε κάθε προηγούμενη έκδοση.

Η *Ιστορία* του Κ.Θ. Δημαρά δεν είναι μια απλή εξιστόρηση και εκτίμηση του πεζού και ποιητικού λόγου, καθώς, όπως και ο ίδιος δηλώνει, πρέπει να θεωρηθεί η *λογοτεχνία* από διαφορετική οπτική: διευρύνοντας τα όρια της και σε κείμενα με καθαρά επιστημονικό χαρακτήρα. Πρέπει επίσης να μην αγνοήσουμε το γεγονός, όπως υποστηρίζει ο Δημαράς, πως έργα που αφορούν τις θετικές επιστήμες και παρουσιάζουν λογοτεχνικές αρετές πρέπει μάλλον να ενταχθούν στη λογοτεχνία, ανεξάρτητα από την επιστημονική τους αξία. Αλλά δεν είναι μόνο η ενότητα αυτή που επιβάλλεται να εκτιμηθεί, μα και ορισμένα άλλα συγγράμματα αναφορικά με τη φιλοσοφία και τη γεωμετρία, που σημάδεψαν τον Νεοελληνικό Διαφωτισμό.

Ὁ Ἐξωστρακισμὸς

τοῦ

Ἀσεβοῦς Χριστοδούλου

τοῦ

Μονοφθαλμοῦ τοῦ Ἐξ᾽ Ἀκαρνανίας

ἠτοῦ

τὸ κατὰ τῆς ἀσεβείας αὐτοῦ ἐξενεχθῆν, καὶ
ἐν πάσαις ταῖς τοῦ Ὁρθοδόξων Ἐκκλη-
σίαις ἀναγνωσθῆν

Φρικτὸν στυνόδικον

ἡδὴ πρῶτον τυπωθῆν

μετὰ τοῦ

προοιμίου

Δαπάνῃ φιλοχρίστων

„ Διηγῆσαντό μοι Παράνομοι ἀδολεσχίας, ἀπ' ἔχ
„ ὡς ὁ Νόμος σε Κύριε. Πᾶσαι αἱ ἐντολαί σε ἀλήθεια —

Ψαλμ. ριη' 85, 86.

Ἐν Βούδα,

Τύποις τοῦ κατ' Ὀυγκαρῖαν Βασιλικῆ Παιδιδακτηρίᾳ.

1800.

Σελίδα τίτλου ἀπὸ τὴν ἐκδόσῃ: «Ὁ ἐξωστρακισμὸς τοῦ Ἀσεβοῦς Χριστοδούλου» (Βούδα, 1800), ποῦ ἔγραψε ὁ Χριστόδουλος Παμπλέκης.

Ο Κ.Θ. Δημαράς προσδιορίζει τα όρια της έρευνας από τη χαραυγή του «Νέου Ελληνισμού», και με γνώμονα τη νεοελληνική γλώσσα αποκλείει όσα συγγράμματα γράφτηκαν στην αρχαία γλώσσα, χωρίς αυτό βέβαια να αποτελεί δογματικό κριτήριο.

Η μεγάλη αξία του σκεπτικού για τη σύνταξη της *Ιστορίας της Λογοτεχνίας* είναι ότι ο Κ.Θ. Δημαράς δεν βασίστηκε σε μια προκαθορισμένη μέθοδο, αλλά, με βοηθήματα τις βιβλιογραφίες που είχαν ήδη συνταχθεί και τις συλλογές με βιογραφικά και εργογραφικά σημειώματα που χρονολογούνται από τα τέλη του 19ου αιώνα, διαμόρφωσε τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά της *Ιστορίας* του. Συγγράμματα που γνώριζε από τίτλους και μόνο, βιβλίδια και φυλλάδια που ανακάλυψε και υλικό αδημοσίευτο, άλλαζαν συχνά τα δεδομένα και υποχρέωναν τον Κ.Θ. Δημαρά να αναθεωρεί τα γραφόμενά του ή να ανοίγει «παράθυρα» για διαφορετικές προσεγγίσεις ιστορικών περιόδων, όπως στην περίπτωση του φυλλαδίου: *Ο Ανώνυμος του 1789*.

Το Χρονολόγιο που συμπληρώνει την έκδοση παρουσιάζει σε τέσσερις παράλληλους πίνακες μεγάλες τομές της ευρωπαϊκής και οθωμανικής ιστορίας, από την Άλωση και μετά, τα επιτεύγματα της ευρωπαϊκής και ελληνικής παιδείας και τα γεγονότα που σημάδεψαν την ελληνική ιστορία. Έτσι, ο αναγνώστης μπορεί να αντιληφθεί πολιτικά γεγονότα σε συνάρτηση με πνευματικά επιτεύγματα, που σημάδεψαν την πορεία της ευρωπαϊκής και ελληνικής σκέψης.

Ο Κ.Θ. Δημαράς κατόρθωσε με την *Ιστορία της Νεοελληνικής Λογοτεχνίας* του να συνδέσει την αρχαία ελληνική παράδοση, όπως επέζησε μέσα από τους βυζαντινούς χρόνους και το δημοτικό τραγούδι, με τα πνευματικά επιτεύγματα του «Νέου Ελληνισμού».

Κ.Σ.

Philhellénisme

*Ouvrages Inspirés par la Guerre
de l'Indépendance Grecque
1821-1833*

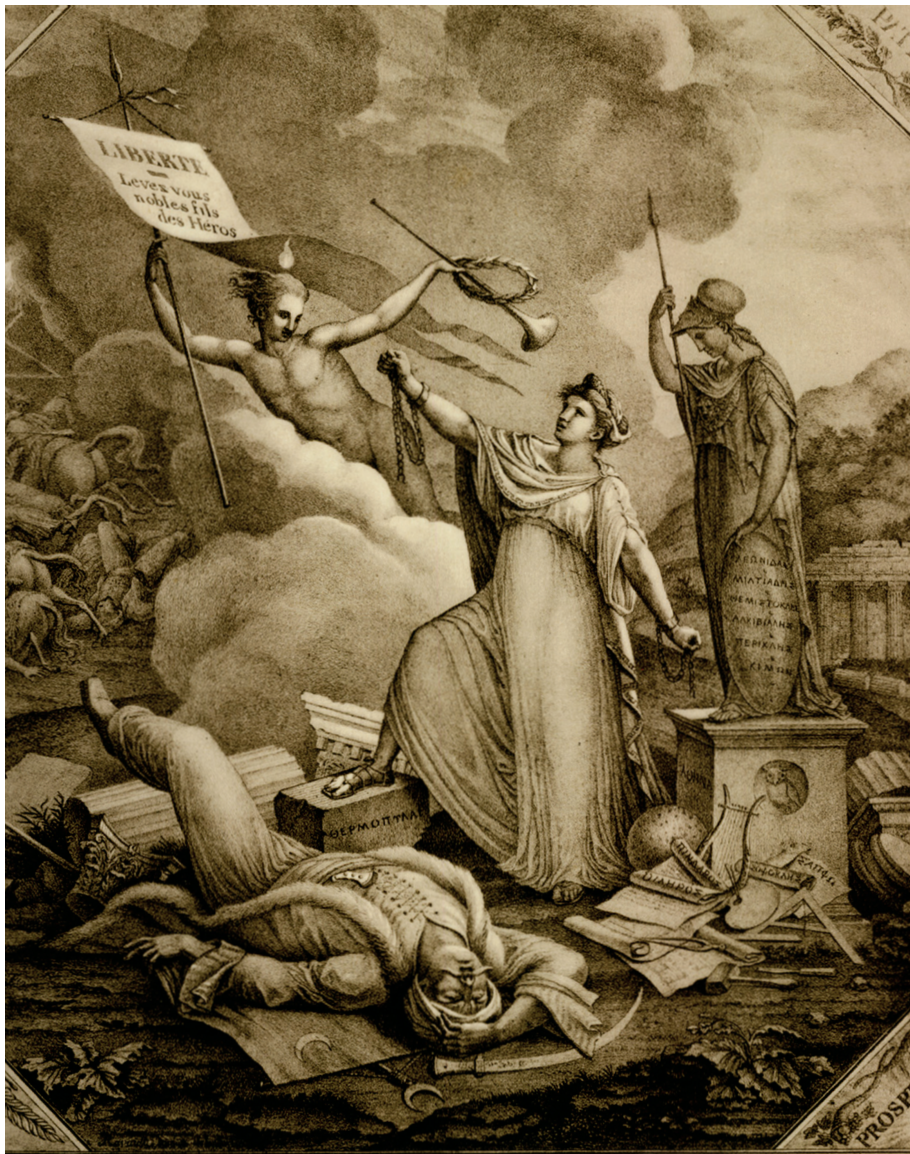
Η ΛΟΥΚΙΑ ΔΡΟΥΛΙΑ γεννήθηκε στην Αθήνα το 1931. Σπούδασε στη Φιλοσοφική Σχολή του ΠΑ, στο τμήμα Ιστορίας και

Αρχαιολογίας, και ολοκλήρωσε τις σπουδές της στο Πανεπιστήμιο της Σορβόνης. Από το 1981 προΐσταται του ερευνητικού προγράμματος στο Κέντρο Νεοελληνικών Ερευνών (Ε.Ι.Ε.) και επικεντρώθηκε στη μελέτη του περιηγητικού και φιλελληνικού βιβλίου. Μία από τις έρευνες αυτές αφορά την ταύτιση πόλεων και γεωγραφικών διαμερισμάτων με αρχαίες ελληνικές και ξενόγλωσσες ονομασίες, λατινικές και τούρκικες κυρίως: «Περιηγητικά Θέματα. Υποδομή και Προσεγγίσεις» (*Τετράδια Εργασίας*, Αθήνα, αρ. 17, ΚΝΕ/ΕΙΕ).

ΕΚΔΟΣΕΙΣ | Η συμβολή της Λουκίας Δρούλια έγκειται στο ότι συγκέντρωσε και μελέτησε βιβλία και φυλλάδια, άρθρα σε περιοδικά, και στον Τύπο γενικότερα, που συντάχθηκαν από Ευρωπαίους είτε για να εκφράσουν τα φιλελληνικά αισθήματά τους, είτε για να ενισχύσουν την Επανάσταση του 1821, είτε για να υπενθυμίσουν τη σημασία των επιτευγμάτων της αρχαίας ελληνικής σκέψης στα γράμματα και στις τέχνες.

Πρόκειται για μια βιβλιογραφικού χαρακτήρα καταγραφή 2.085 τίτλων, που κυκλοφόρησε από το Κέντρο Νεοελληνικών Ερευνών: *Philhellénisme. Ouvrages Inspirés par la Guerre de l'Indépendance Grecque 1821-1833* (Αθήνα, 1974, στα γαλλικά). Η παράθεση του βιβλιακού υλικού είναι κατά χρονολογική τάξη, και εκτός από τον πλήρη τίτλο παρατίθενται τα στοιχεία της βιβλιογραφικής ταυτότητας του κάθε έργου. Η συγκέντρωση και καταγραφή αυτή είναι οδηγός και μάρτυρας του μόχθου των διανοουμένων της εποχής του Διαφωτισμού, προκειμένου να επηρεάσουν την κοινή γνώμη και τις ευρωπαϊκές κυβερνήσεις υπέρ του δίκαιου αγώνα των Ελλήνων.

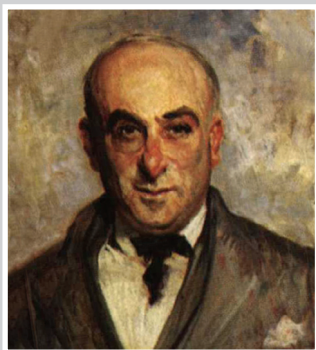
Κ.Σ.

Réveil de la Grèce.

La Grèce inspirée par le génie de la liberté, se lève, brise ses fers, et ses oppresseurs sont foudroyés.

Χαρακτικό από την έκδοση: Puaux, René «Grèce, Terre aimée des Dieux», Παρίσι [G. de Malherbe], MCMXXXII [=1932].

Το Ελληνικό Δεσποτάτο του Μορέως

Ο ΔΙΟΝΥΣΙΟΣ ΖΑΚΥΘΗΝΟΣ γεννήθηκε στο Ληξούρι το 1905 και πέθανε στην Αθήνα το 1993. Σπούδασε αρχικά στη

Φιλοσοφική Σχολή του ΠΑ και αργότερα στο Πανεπιστήμιο του Παρισιού. **ΕΚΔΟΣΕΙΣ** | Ο Ζακυθηνός διακρίνεται για το ευρύτατο συγγραφικό του έργο, που απαρτίζεται από μελέτες, άρθρα, αλλά και αυτοτελείς εκδόσεις πάνω στη βυζαντινή και μεταβυζαντινή περίοδο.

Δύο, ωστόσο, από τα βιβλία του αποτελούν καθρέπτη της διεισδυτικής κριτικής σκέψης του αναφορικά με τα ιστορικά γεγονότα: *Το Ελληνικό Δεσποτάτο του Μορέως* [(*Le despotat grec de Morée*), τόμ. 1 (1932) και τόμ. 2 (1953) και αναθεωρημένη έκδοση από τη Χρύσα Μαλτέζου, Λονδίνο 1975] και τα *Μεταβυζαντινά και Νέα Ελληνικά* (Αθήνα 1978). Στο βιβλίο αυτό έχουν συμπεριληφθεί δοκίμια μιας πεντηκοταετίας του Ζακυθηνού, με πρώτο το: «Μιχαήλ Μάρουλλος Ταρχανιώτης, Έλληνας ποιητής των χρόνων της Αναγέννησεως». Πρόκειται για σύντομες μελέτες, ιδιαίτερα σημαντικές, καθώς δίνουν ανάγλυφη την εικόνα του Βυζαντίου τις παραμονές της Άλωσης, αλλά τονίζουν και τη συμβολή των βυζαντινών λογίων στα πνευματικά δρώμενα της ουμανιστικής Ιταλίας.

Οι επισημάνσεις του για διάφορα γεγονότα της εποχής της Αναγέννησης, όπως και οι γλωσσικές παρατηρήσεις του γύρω από νέες λέξεις που πλάστηκαν για να περιγράψουν τα υλικά και τις πρακτικές της τυπογραφικής τέχνης, ανθολογούνται για πρώτη φορά στην ιστορία του ελληνικού βιβλίου. Λόγου χάρη, στο άρθρο «Χαλκοτύποις σελίσιν...», επισημαίνονται οι τεχνικοί όροι που δημιουργήθηκαν για να προσδιορίσουν τη νέα τέχνη της τυπογραφίας, όπως: *τυπουργία, γραικότυπος, γραμματογλύφος, μολυβδογράφος* κ.ά.

Κ.Σ.

Ο Ιωάννης ΣΤ' Καντακουζηνός, με αυτοκρατορική ένδυση και ως μοναχός, μικρογραφία σε κώδικα θεολογικού περιεχομένου, Εθνική Βιβλιοθήκη της Γαλλίας.

Προσθήκες στην Ελληνική Βιβλιογραφία (1515-1799)

Ο ΦΙΛΙΠΠΟΣ ΗΛΙΟΥ γεννήθηκε στην Αθήνα το 1931, όπου και πέθανε το 2004. Γιος του «Νέστορα» της πολιτικής Ηλία Ηλιού, ήταν ένας διανοούμενος με την κυριολεκτική έννοια της λέξης. Στο πρόσωπό του συναντάται η ιστορία του ελληνικού βιβλίου και η ιστορία της Αριστεράς.

ΕΚΔΟΣΕΙΣ | Με το πρώτο του βιβλίο, *Προσθήκες στην Ελληνική Βιβλιογραφία (1515-1799)*, που εκδόθηκε το 1973, συνεχίζει μεν το ημιτελές έργο των E. Legrand και H. Pernot, αλλά με έναν τρόπο που δίνει άλλη διάσταση στη βιβλιογραφία, με τα πλούσια υπομνήματα και σχόλια που συνοδεύουν κάθε λήμμα. Μετά τη μεταπολίτευση, σε στενή συνεργασία με τον Κ.Θ. Δημαρά και τον κύκλο του, καταπιάνεται συστηματικά με τη συγκέντρωση αρχαιακού υλικού που αγγίζει όλες τις πτυχές του ελληνικού βιβλίου: από την προπαρασκευή της εκτύπωσης ως την οργάνωση της διακίνησης, με χρονικό ορίζοντα από την Τουρκοκρατία ως τα τέλη του 19ου αιώνα. Συμπληρώνει την *Ελληνική Βιβλιογραφία*, συντάσσει το χρονικό παραγωγής του βιβλίου στη Βενετία, θησαυρίζει υλικό με τους συνδρομητές και αναδεικνύει τον ρόλο του ελληνικού βιβλίου στα χρόνια του Νεοελληνικού Διαφωτισμού: δηλαδή τον καιρό του Ρήγα και του Κοραή.

Απόσταγμα όλης αυτής της έρευνας: ο πρώτος τόμος της *Ελληνικής Βιβλιογραφίας του 19ου αιώνα* (Αθήνα 1997), στον οποίο συμπυκνώνεται όλη η γνώση γύρω από την ιστορία του ελληνικού βιβλίου, ενταγμένη σε μία πρωτότυπη βιβλιογραφική καταγραφή.

Ο τόμος που εκδόθηκε μετά τον θάνατό του με τον τίτλο: *Ιστορίες του Ελληνικού Βιβλίου* (Ηράκλειο, ΠΕΚ, 2005, επιμέλεια Άννα Ματθαίου, Στρ. Μπουρνάζος, Πόπη Πολέμη) αποτελεί μια συναγωγή όλων σχεδόν των δημοσιευμένων μελετών του, όπως «Εκδόσεις των *Ανδραγαθειών Μιχαήλ Βοεβόδα* και ένας βιβλιοκατάλογος του Bortoli» και «Για μια ποσοτική μελέτη του ελληνικού αναγνωστικού κοινού την εποχή του Διαφωτισμού και της Επανάστασης (1749-1832)», κ.ά.

Κ.Σ.

ΦΙΛΙΠΠΟΣ ΗΛΙΟΥ

ΙΣΤΟΡΙΕΣ
ΤΟΥ
ΕΛΛΗΝΙΚΟΥ ΒΙΒΛΙΟΥ

Έκδοτική φροντίδα

ANNA ΜΑΤΘΑΙΟΥ – ΣΤΡΑΤΗΣ ΜΠΟΥΡΝΑΖΟΣ – ΠΟΠΗ ΠΟΛΕΜΗ

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΕΣ ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΚΡΗΤΗΣ

Εξώφυλλο της έκδοσης: «Ιστορίες του Ελληνικού βιβλίου», με προσωπογραφία του Φ. Ηλιού, ζωγραφισμένη από τον Αλέκο Βλ. Λεβίδη.

Οι Χαλκοκονδύλαι

Ο ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ ΚΑΜΠΟΥΡΟΓΛΟΥ γεννήθηκε στην Αθήνα το 1852, όπου και πέθανε το 1942. Σπούδασε νομικά στο ΠΑ και χρημάτισε επιμελητής των χειρογράφων της Εθνικής Βιβλιοθήκης και διευθυντής της αργότερα.

ΕΚΔΟΣΕΙΣ | Από το ποικίλο συγγραφικό έργο του ξεχωρίζουν οι μελέτες του για την ιστορία των Αθηνών κατά την Τουρκοκρατία, κάτι που επηρέασε και τα πεζογραφήματά του, όπως το *Αι Αθήναι που φεύγουν* (1933). Το κατεξοχήν έργο του: *Ιστορία των Αθηναίων επί Τουρκοκρατίας* (3 τομ., Αθήνα, 1889-96), υπήρξε αφετηρία για τη συγγραφή ειδικότερων μονογραφιών γύρω από τη συμβολή στα Γράμματα ιστορικών οικογενειών που έδρασαν στην Αθήνα. Αναφερόμαστε στο βιβλίο του *Οι Χαλκοκονδύλαι* (Αθήνα, Τυπογραφείον «ΕΣΤΙΑ», 1926), που αφορά τα έργα και τις ημέρες μιας από τις πλέον επιφανείς αθηναϊκές οικογένειες.

Το βιβλίο του Καμπούρογλου ανοίγει με αναφορές στη γενεαλογία του οίκου των Χαλκοκονδύλη και με εικόνες από την οικογενειακή εκκλησία, που ήταν ενσωματωμένη στο πρότυπο της βιβλιοθήκης του Αδριανού. Μέλος της οικογένειας ήταν και ο Δημήτριος Χαλκοκονδύλης, που προσέφερε μεγάλες υπηρεσίες στη διάδοση των ελληνικών γραμμάτων κατά την Αναγέννηση, διδάσκοντας την ελληνική γλώσσα και λογοτεχνία και εκδίδοντας μνημειακά έργα, όπως τα *Άπαντα του Ομήρου*, Φλωρεντία 1488/89· ενώ, ο γιος του Θεόφιλος (1486-1510), που γεννήθηκε και σπούδασε στη Φλωρεντία, δεινός κάτοχος της ελληνικής και λατινικής γλώσσας και φιλολογίας, δίδαξε Όμηρο στο Πανεπιστήμιο της Παβίας και μετέφρασε στα ελληνικά έργα του Κικέρωνα.

Κ.Σ.

Ιστορία του Ευρωπαϊκού Πνεύματος

Ο ΠΑΝΑΓΙΩΤΗΣ ΚΑΝΕΛΛΟΠΟΥΛΟΣ γεννήθηκε στην Πάτρα το 1913 και πέθανε στην Αθήνα το 1986. Αρχικά σπούδασε στη Νομική Σχολή του ΠΑ και στη συνέχεια ολοκλήρωσε τις σπουδές του στα πανεπιστήμια της Χαϊδελβέργης και του Μονάχου. Η πνευματική του δραστηριότητα, πέρα από την ανάμειξή του με την πολιτική σε μια ιδιαίτερα παραχώδη περίοδο, καλύπτει ζητήματα που άπτονται της φιλοσοφίας, της ιστορίας της τέχνης και της κοινωνιολογίας.

ΕΚΔΟΣΕΙΣ | Από τα πολυάριθμα έργα του, που εκδόθηκαν από το 1920 και μετά, ξεχωρίζει η δεκάτομη *Ιστορία του Ευρωπαϊκού Πνεύματος*, από τις εκδόσεις Αετός, 1966-1984. Το *opus magnum* αυτό του Κανελλόπουλου τον απασχόλησε για περίπου πενήντα χρόνια και το υλικό πού συγκέντρωσε οργανώθηκε σε πέντε τμήματα-τόμους: «Από τον Αυγουστίνο στον Μιχαήλ Άγγελο», ο δεύτερος «Από τον Λούθηρο στον Μπαχ», ακολουθεί ο τρίτος «Από τον Βολταίρο στον Γκαίτε» και ο τέταρτος «Από τον Μπετόβεν στον Κήτς» με τελευταίο «Από τον Πούσκιν ως τον Σούμπερτ».

Το πρωτοποριακό αυτό έργο έχει, ωστόσο, ορισμένες βασικές ελλείψεις: απουσιάζει η βιβλιογραφία με έργα αναφοράς, και ο επιμελής αναγνώστης θα δυσκολευτεί να ανατρέξει σε συγκεκριμένες σελίδες του βιβλίου από την έλλειψη ευρετηρίου. Ωστόσο, όπως έγραψε ο Chris Woadhouse στους *Times* του Λονδίνου: Η *Ιστορία του Ευρωπαϊκού Πνεύματος*, έργο του πολύ μεγάλου Ευρωπαίου Παναγιώτη Κανελλόπουλου είναι έργο ασυναγώνιστο. Μόνο ένας Έλληνας, σαν τον Παναγιώτη Κανελλόπουλο, θα μπορούσε να φέρει εις πέρας ανάλογο συνθετικό έργο.

Κ.Σ.

Η Ελληνική Παροικία της Τεργέστης (1751-1830)

Η ΟΛΓΑ ΚΑΤΣΙΑΡΔΗ-HERING γεννήθηκε στην Πάτρα το 1950 και σπούδασε στα πανεπιστήμια Αθηνών και Βιέννης, στην οποία δίδαξε ως επισκέπτρια καθηγήτρια.

ΕΚΔΟΣΕΙΣ | Η Όλγα Κατσιαρδή, με το βιβλίο της *Η Ελληνική Παροικία της Τεργέστης (1751-1830)* (τόμ. 2, Αθήνα, ΕΚΠΑ, 1986), έρχεται να συμπληρώσει ένα κενό στην ιστορία της Ελληνικής Κοινότητας της Τεργέστης και να καταδείξει πόσο σημαντικό είναι να διαθέτουμε μελέτες για όλες τις ελληνικές κοινότητες που ιδρύθηκαν στις πόλεις της Δύσης και της Ανατολής, έτσι ώστε να έχουμε γενική θεώρηση του ρόλου και της δραστηριότητας των Ελλήνων της διασποράς κατά την Τουρκοκρατία, τη συμμετοχή τους στους αγώνες της Επανάστασης του 1821 και τη συμβολή τους στο ελεύθερο ελληνικό κράτος από το 1830 και μετά. Ο αναγνώστης αλλά και ο ιστορικός θα βρουν στο βιβλίο της Όλγας Κατσιαρδή απάντηση σε ερωτήματα όπως: Ποια ήταν τα κίνητρα εγκατάστασης των Ελλήνων στην Τεργέστη; Ποια ήταν η οργάνωση της κοινότητάς τους και ποια η υποδοχή τους στον κοινωνικό ιστό της πόλης;

Επίσης, στους τόμους αυτούς, γίνεται λόγος για τις εμπορικές ασχολίες των Ελλήνων στην Τεργέστη, όπως και για τη συμμετοχή τους στον εμπορικό και πολιτικό χάρτη των Βαλκανίων. Στατιστικοί πίνακες για τις εμπορικές δραστηριότητες των Ελλήνων της Τεργέστης και για τους χερσαίους και θαλάσσιους δρόμους που ακολουθούσαν ή χάραξαν συνοδεύουν την έκδοση, καθώς η Κατσιαρδή είχε πρόσβαση σε πολύτιμο αρχαιακό υλικό.

Κ.Σ.

Νεοελληνικός Διαφωτισμός

Οι πολιτικές και κοινωνικές ιδέες

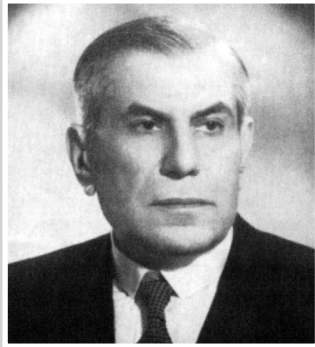

Ο ΠΑΣΧΑΛΗΣ Μ. ΚΙΤΡΟΜΗΛΙΔΗΣ γεννήθηκε στη Λευκωσία το 1949 και σπούδασε πολιτικές επιστήμες και νεότερη ιστορία στο Πανεπιστήμιο του Harvard.

ΕΚΔΟΣΕΙΣ | Απόσταγμα της ενασχόλησής του, ειδικά με την ιστορία των πολιτικών θεωριών, είναι το έργο του: *Νεοελληνικός Διαφωτισμός. Οι πολιτικές και κοινωνικές ιδέες* (μετάφραση Στέλλα Νικολούδη, Αθήνα, ΜΙΕΤ, 1996· τίτλος πρωτοτύπου: *Tradition, Enlightenment and Revolution*, Harvard University Press, Ph. D. Dissertation, 1978). Ο προσδιορισμός του χαρακτήρα του Νεοελληνικού Διαφωτισμού οφείλεται μεν στον Κ.Θ. Δημαρά και εκτίθεται στην ομώνυμη έκδοσή του (Ερμής, 1977), ωστόσο ο Κιτρομηλίδης δεν περιορίζεται στη σκιαγράφιση εκπροσώπων του ρεύματος του Νεοελληνικού Διαφωτισμού, αλλά παρακολουθεί την ευρωπαϊκή πορεία προς τον Διαφωτισμό, σε συσχετισμό με τον χαρακτήρα των πνευματικών επιτευγμάτων των Ελλήνων, από την εποχή του Πλήθωνα. Περιγράφει και αναλύει την πολιτική και ιστορική διάσταση του Διαφωτισμού στον ευρωπαϊκό χώρο, την επίδραση που είχε το ρεύμα αυτό στη Γαλλική Επανάσταση και στη διαμόρφωση ενός νέου πολιτικού και κοινωνικού ιστού στην Ευρώπη, με φιλελεύθερες αρχές, και μακριά από οποιαδήποτε πολιτική καταπίεση και λογοκρισία.

Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει το κεφάλαιο «Η τύχη του Διαφωτισμού», στο οποίο γίνεται λόγος για τις αντιδράσεις που προξένησαν οι νεότερες ιδέες στις τάξεις όσων ήθελαν, για διάφορους λόγους, να παραμείνουν προσκολλημένοι στην παραδοσιακή τάξη πραγμάτων.

Κ.Σ.

Βυζαντινών Βίος και Πολιτισμός

Ο ΦΑΙΔΩΝ ΚΟΥΚΟΥΛΕΣ γεννήθηκε στην Ερμούπολη της Σύρου το 1881 και πέθανε στην Αθήνα το 1956. Σπούδασε

στη Φιλοσοφική Σχολή του ΠΑ και αφού υπηρέτησε ως σχολάρχης στην Κωνσταντινούπολη (1904-07), μετεκπαιδεύτηκε στα πανεπιστήμια της Ιένας και του Μονάχου, με καθηγητή, μεταξύ άλλων, τον Καρλ Κρουμπάχερ.

ΕΚΔΟΣΕΙΣ | Ο Κουκουλές, ιδρυτικό μέλος της «Εταιρείας Βυζαντινών Σπουδών», συνέταξε ένα σπουδαίο πολύτομο έργο: *Βυζαντινών Βίος και Πολιτισμός*, 6 τόμ. (Αθήνα, Εκδόσεις Παπαζήση, 1948-1955), στο οποίο θίγονται όλες οι εκφάνσεις του βυζαντινού βίου: εκπαίδευση, εορτές και παίγνια («Η αγάπη των Βυζαντινών προς την Κυβείαν»), επαγγέλματα και δραστηριότητες, διατροφικές συνήθειες, μοναχισμός, φορεσιές, θέατρο και θεατρικές παραστάσεις και πολλά άλλα.

Ο Κουκουλές άντλησε υλικό από τις πηγές της αρχαίας και βυζαντινής γραμματείας, όπως λόγου χάρη τις *Παρεκβολές στον Όμηρο*, που εξέδωσε ο Ευστάθιος Θεσσαλονίκης, και κατηγοριοποίησε τις πληροφορίες αυτές στην αντίστοιχη θεματική ενότητα. Τα στοιχεία που συνέλεξε αφορούν πρωτίστως τη ζωή των Βυζαντινών στην Κωνσταντινούπολη, στη Μικρά Ασία και στον Πόντο, με αναφορές στον αρχαίο ελληνικό κόσμο, ως απόδειξη της συνέχειας σε επίπεδο θεσμών και πρακτικών της καθημερινής ζωής.

Ο Κουκουλές επεδίωκε, και το πέτυχε, να δώσει μια συνολική εικόνα του βυζαντινού πολιτισμού μέσα από ποικίλες όψεις του, παραβάλλοντας νεοελληνικές εορταστικές εκδηλώσεις (ήθη και έθιμα), με αντίστοιχες του βυζαντινού βίου, επισημαίνοντας έτσι τις ρίζες του στον αρχαίο πολιτισμό.

Κ.Σ

Ο Τύπος στον Αγώνα (1821-1827)

Η ΑΙΚΑΤΕΡΙΝΗ ΚΟΥΜΑΡΙΑΝΟΥ γεννήθηκε και πέθανε στην Αθήνα (1919-2012).

Ιστορικός, βιβλιογράφος, πανεπιστημιακός. Διάδοχος του Κ.Θ. Δημαρά στη Σορβόνη και διευθύντρια στο εκεί Νεοελληνικό Ινστιτούτο (1978-1983). Έχοντας βιώσει την οδυνηρή αλλά και μεγαλειώδη περίοδο της Κατοχής, ενθουσιασμένη από το πνεύμα ηρωισμού και αυταπάρνησης που χαρακτήριζε τις αποφάσεις και τις πράξεις των απλών ανθρώπων και, παράλληλα, θιασώτρια των ιδεωδών του Νεοελληνικού Διαφωτισμού, έστρεψε το ερευνητικό της ενδιαφέρον σε μια, τηρουμένων των αναλογιών, αντίστοιχη περίοδο της ελληνικής ιστορίας: την προεπαναστατική. Για να εκπλαγεί από την εκδηλωνόμενη, ατομικά και συλλογικά, μέριμνα, προκειμένου να αποκτήσει το υπόδουλο Γένος ένα μέσον επικοινωνίας, καθώς και από τη «συσπείρωση δυνάμεων, ώστε να ενεργοποιηθούν, μέσα από τον δίαυλο της παιδείας, οι όποιες διαθεσιμότητες».

ΕΚΔΟΣΕΙΣ | Κάπως έτσι προέκυψε η πρώτη, δημοσιευμένη στο περιοδικό *Ελεύθερα γράμματα* (1947) εργασία της, με θέμα την ελληνική φιλολογική εφημερίδα *Ερμής ο λόγιος ή Φιλολογικαί Αγγελίαι* (1811-1821). Η Αικατερίνη Κουμαριανού κατόρθωσε να συνδυάσει την επιστημονική της πληρότητα, την ερευνητική της οξυδέρκεια, το ουσιαστικό ενδιαφέρον της για τη δημοσιογραφία και τις εφημερίδες, την «παιδιόθεν αγάπη της για το γράψιμο» και την ενδιάθετη πρόθεσή της να διαδραματίσει ενεργό πνευματικό-κοινωνικό ρόλο σε ζητήματα που άπτονται των ευρύτερα νοούμενων πνευματικών της ενδιαφερόντων. Και κάπως έτσι προέκυψε το σημαντικότερο, ίσως, τρίτομο έργο της, ένα πραγματικό επίτευγμα στον τομέα του, *Ο Τύπος στον Αγώνα (1821-1827)* (1971).

Κ.Π.

Ελληνική Ναυτιλία 1776-1835

Ο **ΒΑΣΙΛΗΣ ΚΡΕΜΜΥΔΑΣ** γεννήθηκε το 1935 στη Μεσσήνη της Μεσσηνίας. Σπούδασε στο ΑΠΘ και επικέντρωσε

τις έρευνες και τη διδασκαλία του στην οικονομική ιστορία των χρόνων της Τουρκοκρατίας.

ΕΚΔΟΣΕΙΣ | Πολλά δημοσιεύματά του συγκεντρώθηκαν και εκδόθηκαν από το Μουσείο Μπενάκη σε ένα τόμο με τον τίτλο: *Διπλό ταξίδι. Ψηλαφήσεις ενός ιστορικού*, το 2009.

Το βιβλίο όμως που ξεχωρίζει, καθώς αναφέρεται στις ναυτικές δραστηριότητες του Ελληνισμού κατά την Τουρκοκρατία, είναι η δίτομη έκδοση με τον τίτλο: *Ελληνική Ναυτιλία 1776-1835*, τόμ. Α', *Όψεις της Μεσογειακής Ναυτιλίας* (Αθήνα, Εμπορική Τράπεζα της Ελλάδος, 1985) και τόμ. Β', *Οι μηχανισμοί* (1986). Ο Κρεμμυδάς προσεγγίζει και αναλύει τους λόγους που οδήγησαν στην εκρηκτική ανάπτυξη της εμπορικής ναυτιλίας κατά το τέλος της Τουρκοκρατίας (18ος αιώνας). Χαρτογραφεί τα λιμάνια της Μεσογείου, που αποτελούσαν εμπορικούς κόμβους των ταξιδιών των Ελλήνων, προσδιορίζοντας και αναλύοντας ζητήματα που έχουν να κάνουν με τη ναυπήγηση των πλοίων, τις εργασιακές σχέσεις των ναυτικών με τους εφοπλιστές, τα ύψη των ναύλων, την αξία των διακινούμενων εμπορευμάτων και πολλά άλλα.

Ο Κρεμμυδάς με το βιβλίο αυτό οριοθετεί τις απαρχές της ελληνικής εμπορικής ναυτιλίας κατά τους νεότερους χρόνους, που έκτοτε διακρίνεται για τον δυναμισμό της. Παραθέτει, επίσης, οικονομικά στοιχεία που βοηθούν στη διαμόρφωση μιας ολοκληρωμένης εικόνας για την εμπορική ναυτιλία και για τις οικονομικές και ναυπηγικές δυνατότητες που είχε ο κλάδος αυτός για να προσφέρει στον Αγώνα.

Κ.Σ.

Πίνακας με λεπτομέρεια από τη Ναυμαχία στην Πάτρα (1822), υδατογραφία, Εθνικό Ιστορικό Μουσείο, Αθήνα.

Βησσαρίων ο Έλληνα

Ο ΑΧΙΛΛΕΑΣ ΚΥΡΟΥ γεννήθηκε το 1898 και πέθανε το 1960. Σπούδασε αρχικά στη Φυσικομαθηματική Σχολή του ΠΑ και αργότερα στράφηκε προς τη δημοσιογραφία, δίνοντας *χείρα βοήθειας* στη

σύνταξη της εφημερίδας *Εστία*. Από τη δεκαετία του 1930 καταπιάνεται με τη μελέτη της Ιστορίας και εκδίδει σχετικά συγγράμματα, όπως και μονογραφίες Ελλήνων λογίων που έδρασαν την εποχή της Αναγέννησης.

ΕΚΔΟΣΕΙΣ | Από τα βιβλία του ξεχωρίζει το δίτομο έργο *Βησσαρίων ο Έλληνα* (Αθήνα, Αετός Α.Ε., 1947), που κοσμείται με περίτεχνα πρωτογράμματα τα οποία φιλοτέχνησε ο Γιάννης Μόραλης. Η μονογραφία για τον καρδινάλιο Βησσαρίωνα, η πρώτη και μόνη ελληνική που κυκλοφόρησε για τους πρωτεργάτες της διάδοσης των ελληνικών γραμμάτων στη Δύση μετά την Άλωση, παρουσιάζει εξαντλητικά όλες τις περιόδους της δραστηριότητας του Βησσαρίωνα, όπως και τα επιτεύγματά του αναφορικά με τη διάσωση της αρχαίας ελληνικής και βυζαντινής γραμματείας.

Ηγέτης του πλατωνισμού στη Δύση, και έχοντας καλλιεργήσει πνευματικές σχέσεις με τους εξοχότερους εκπροσώπους των γραμμάτων της εποχής του, ο Βησσαρίων οργάνωσε στην έπαυλή του, έξω από την Ρώμη, ένα κέντρο υπό μορφήν Ακαδημίας. Εκεί έβρισκαν καταφύγιο, όχι μόνο το σύνολο της ελληνικής λογιοσύνης που είχε μεταναστεύσει στην Ιταλία, αλλά και οι πλέον αξιόλογοι πνευματικοί άνθρωποι της ιταλικής χερσονήσου, όπως ο Leonardo Bruni.

Στο βιβλίο του Κύρου επισημαίνεται και εξαίρεται και η φιλοβιβλιακή διάσταση του Βησσαρίωνα, καθώς ο Έλληνας καρδινάλιος συγκρότησε την πλουσιότερη και πιο σημαντική ιδιωτική βιβλιοθήκη του καιρού του, η οποία αποτέλεσε μετά τον θάνατό του τον πυρήνα της Μαρκιανής Βιβλιοθήκης στη Βενετία.

Κ.Σ.

Ο καρδινάλιος Βησσαρίων φέροντας τη Σταυροθήκη. Χαρακτικό από την έκδοση: Scioppalalba, «In Perantiquam sacram...», Βενετία 1768.

Οικονομική Ιστορία του Βυζαντίου

Η ΑΓΓΕΛΙΚΗ ΛΑΪΟΥ γεννήθηκε στην Αθήνα το 1941 και πέθανε το 2008. Σπούδασε στη Φιλοσοφική Σχολή του ΠΑ

και συνέχισε τις σπουδές της στις ΗΠΑ. Δίδαξε σε πολλά πανεπιστήμια της Ευρώπης και της Αμερικής και διετέλεσε διευθύντρια του Κέντρου Βυζαντινών Ερευνών του Χάρβαρντ (Dumbarton Oaks).

ΕΚΔΟΣΕΙΣ | Η Αγγελική Λαΐου καταπιάστηκε με τη διερεύνηση και αποκάλυψη των πραγματικών δομών της βυζαντινής οικονομίας και στο πλαίσιο αυτό είχε την επιστημονική επιμέλεια και τον συντονισμό ενός τρίτομου συλλογικού τόμου: *Οικονομική Ιστορία του Βυζαντίου* (Αθήνα, ΜΙΕΤ, 2006, μετάφραση της αγγλικής έκδοσης που κυκλοφόρησε το 2002). Τα εισαγωγικά σημειώματα και τα άρθρα της, καθώς και οι εργασίες διακεκριμένων Ελλήνων και ξένων ιστορικών παρουσιάζουν σαφή εικόνα της πολιτικής που ακολούθησε η Αυτοκρατορία στον τομέα της οικονομίας.

Η συνθετική αυτή μελέτη έφερε στο φως στοιχεία που ανατρέπουν σε μεγάλο βαθμό την περί βυζαντινού «πρωτογονισμού» επικρατούσα γνώμη. Οι πληροφορίες σχετικά με τις οικονομικές συναλλαγές από τον 7ο ως τον 12ο αιώνα και την αγροτική οικονομία από τον 13ο ως τον 15ο αιώνα αποτελούν εφαλτήριο για να αποτιμηθεί το κοινωνικό σύστημα αξιών στο Βυζάντιο, που έχει να κάνει, πρωτίστως, με τις εμπορικές συναλλαγές και την απόδοση δικαιοσύνης.

Μετά την έκδοση της *Οικονομικής Ιστορίας*, η Αγγελική Λαΐου ξεκίνησε να συγγράφει ένα βιβλίο με τον τίτλο *Βυζαντινή Οικονομία*, το οποίο αποτελεί συνέχεια, κατά κάποιον τρόπο, της *Οικονομικής Ιστορίας*. Με τον απροσδόκητο όμως, θάνατό της το έργο έμεινε ημιτελές.

Κ.Σ.

Νέος Ελληνομνήμων

Ο ΣΠΥΡΙΔΩΝ ΛΑΜΠΡΟΣ γεννήθηκε το 1851 στην Κέρκυρα και πέθανε το 1919 στη Σκόπελο. Σπούδασε φιλολογία στο ΠΑ, ολοκλήρωσε τις σπουδές του στα πανεπιστήμια του Βερολίνου και της Λειψίας, με δάσκαλους, ανάμεσα σε άλλους, και τον Κούρτιους και τον Μόμσεν. Η προσοχή του στράφηκε στη μελέτη του μεσαιωνικού και του νεότερου ελληνισμού.

ΕΚΔΟΣΕΙΣ | Το συγγραφικό έργο του Λάμπρου αποτελείται από 500 μελέτες που εκδόθηκαν όσο ήταν εν ζωή και 280 περίπου αργότερα. Υπήρξε εμπνευστής και εκδότης του σημαντικότερου περιοδικού *Νέος Ελληνομνήμων*, που κυκλοφόρησε από το 1904 ως το 1927 (ευρετήριο 1930), το οποίο ερευνά και προβάλλει τον μεσαιωνικό πολιτισμό, με υλικό βασισμένο σε αρχεία και βιβλιοθήκες του μοναστηριακού κόσμου κυρίως, αλλά και σε εθνικές βιβλιοθήκες της Ευρώπης. Ο Λάμπρος αντέγραψε πλήθος κειμένων από κώδικες και αρχεία της βυζαντινής και μεταβυζαντινής περιόδου, τα οποία δημοσίευσε συνοδευόμενα από κριτικά σημειώματα.

Από τον πρώτο κιάλας τόμο θα διακρίνει κανείς το εκδοτικό σκεπτικό του, διαβάζοντας άρθρα όπως: «Ανέκδοτον απόσπασμα Ιωάννου του Αντιοχέως» (σελίδες χειρογράφου του 14ου αιώνα που εμπεριέχονται σε κώδικα με έργα του Ευτρόπιου), «Κατάλογος Κωδίκων της Βιβλιοθήκης της Βουλής», «Άτταλος Α΄ ως Γεωγράφος», «Χειρόγραφες εφημερίδες του αγώνας». Τον κάθε τόμο (500 περίπου σελίδων) συμπληρώνουν *Σύμμικτα* (σημειώματα ποικίλης φύσεως, διορθώσεις και συμπληρώσεις όσων έχουν ήδη γραφεί), *Βιβλιοκρισίες* και ευρετήριο κυρίων ονομάτων και πραγμάτων. Η πρώτη έκδοση κυκλοφόρησε από τον ολλανδικό οίκο E.J. Brill, στο Λέιπτεν, και επανατυπώθηκε φωτομηχανικά από τον Βασ. Γεωργιάδη.

Κ.Σ.

Πανεπιστήμιο και Φοιτητές στην Ελλάδα κατά τον 19ο αιώνα

Ο ΚΩΣΤΑΣ ΛΑΠΠΑΣ γεννήθηκε στη Δάφνη Καλαβρύτων το 1948, σπούδασε στη Φιλοσοφική Σχολή του ΠΑ και μετεκπαιδεύτηκε στο Παρίσι. Έκτοτε, ασχολήθηκε κυρίως με την Ιστορία της Νεοελληνικής παιδείας.

ΕΚΔΟΣΕΙΣ | Το σύγγραμμα του Κώστα Λάππα *Πανεπιστήμιο και Φοιτητές στην Ελλάδα κατά τον 19ο αιώνα* (Αθήνα, Κέντρο Νεοελληνικών Ερευνών, Ε.Ι.Ε., 2004), συνεχίζει κατά κάποιον τρόπο το *Χρονικό* (τα πρώτα 50 χρόνια του Πανεπιστημίου), που συνέταξε ο Ι. Παντελίδης. Ο Λάππας άρχισε την έρευνά του από τη δεκαετία του 1970 και κατόρθωσε να καταγράψει όλες σχεδόν τις πτυχές της πανεπιστημιακής ζωής στην Αθήνα κατά τον 19ο αιώνα.

Το σημαντικό αρχειακό υλικό που είχε στα χέρια του, του επέτρεψε να προχωρήσει σε μια γενικότερη θεώρηση της λειτουργίας του ελληνικού Πανεπιστημίου, που εγκαινιάστηκε το 1837. Το πρώτο κεφάλαιο έχει να κάνει με την προϊστορία της ίδρυσής του, που χρονολογείται από τα χρόνια του Κοραή και του Νεοελληνικού Διαφωτισμού. Στη συνέχεια ο Λάππας επεκτείνεται σε όλους τους τομείς και τις πτυχές που διαμόρφωσαν τον χαρακτήρα της εκπαίδευσης στο πρώτο Πανεπιστήμιο στην Αθήνα, σύμφωνα με την πολιτική ιδεολογία της εποχής. Με γνώμονα αυτή την ιδεολογία συντάχθηκαν και οι διατάξεις που όριζαν τη λειτουργία του. Ο Λάππας δεν αρκείται στην παράθεση στοιχείων σχετικά με τους κανονισμούς και το σκεπτικό συγκρότησης του διδακτικού προσωπικού, αλλά επεκτείνεται στην περιγραφή κάθε παραμέτρου της φοιτητικής ζωής: οικονομική κατάσταση των φοιτητών, εγγραφές και ταυτότητά τους κ.ά.

Κ.Σ.

Η ιταλική Ενοποίηση και η Μεγάλη Ιδέα

Ο ΑΝΤΩΝΗΣ ΛΙΑΚΟΣ γεννήθηκε στην Αθήνα το 1947. Σπούδασε φιλοσοφία στη Φιλοσοφική Σχολή του ΑΠΘ και συνέχισε τις μεταπτυχιακές σπουδές του, μετά το 1977, στη νεότερη και σύγχρονη ιστορία.

ΕΚΔΟΣΕΙΣ | Το συγγραφικό του έργο περιλαμβάνει βιβλία και μελέτες δημοσιευμένες σε ελληνικά και ξενόγλωσσα επιστημονικά περιοδικά. Ιδιαίτερο όμως ενδιαφέρον παρουσιάζει ο τόμος: *Η ιταλική Ενοποίηση και η Μεγάλη Ιδέα* (Αθήνα, Θεμέλιο, Ιστορική Βιβλιοθήκη, 1985). Ο Λιάκος πραγματεύεται εδώ τα χαρακτηριστικά μιας παράλληλης ιστορικής πορείας της Ελλάδας και της Ιταλίας προς την ανεξαρτησία. Στην Ελλάδα η πορεία αυτή ταυτίστηκε, σχεδόν, με τη Μεγάλη Ιδέα, ενώ στην Ιταλία, η περίοδος αυτή περιγράφεται με τον όρο «Risorgimento» («Παλιγεννεσία»).

Η εργασία αυτή του Λιάκου, που αποτελεί και τη διδακτορική του διατριβή, μπορεί μεν να εξετάζει τα παράλληλα γεγονότα που σημειώθηκαν στην Ιταλία και στην Ελλάδα, για τέσσερα μόνο χρόνια, ωστόσο τα συμπεράσματα είναι ενδεικτικά των ιδιαίτερων γνωρισμάτων που προσέλαβαν οι κινήσεις αυτές, καθώς είχαν εντελώς διαφορετική αίσθηση της αυτονομίας: Οι Ιταλοί προσπαθούν να αποτινάξουν τον αυστριακό ζυγό, να καλλιεργήσουν την ενότητα μεταξύ των πολιτών κάθε ιταλικού ανεξάρτητου κρατιδίου, ενώ οι Έλληνες αγωνίζονταν να βρουν διέξοδο στα μεγάλα εσωτερικά τους προβλήματα, αποβλέποντας στην ανάκτηση εδαφών της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας στην περιοχή της Μικράς Ασίας. Στο πλαίσιο της έρευνάς του, ο Λιάκος κάνει λόγο και για την ελληνοϊταλική προσέγγιση και τις διαπραγματεύσεις που εξελίχθηκαν με σκοπό την αντιμετώπιση των κινήσεων του Γαριβάλδη, που απειλούσε περιοχές της Δυτικής Ελλάδας.

Κ.Σ.

Φλωρία δεκατέσσερα στένουν γρόσια σαράντα

Η ΕΥΤΥΧΙΑ ΛΙΑΤΑ γεννήθηκε το 1951 στο Λιγουριό Αργολίδας και σπούδασε στη Φιλοσοφική Σχολή του ΠΑ. Ολοκλήρωσε τις μελέτες της ως ερευνήτρια στο Ινστιτούτο Βυζαντινών και Μεταβυζαντινών Σπουδών της Βενετίας. Η ενασχόλησή της με την Ιστορία επικεντρώθηκε στη μελέτη και καταγραφή των μέσων οικονομικής συναλλαγής κατά την περίοδο της οθωμανικής κυριαρχίας, από τον 15ο ως τον 19ο αιώνα.

ΕΚΔΟΣΕΙΣ | Το σπουδαιότερο βιβλίο της, έχει να κάνει με την οικονομία κατά την περίοδο της Τουρκοκρατίας και Βενετοκρατίας στον ελληνικό χώρο. Το νόμισμα είναι η «γλώσσα» της καθημερινότητας και υπό το πρίσμα αυτό και ο ποιητικός τίτλος του βιβλίου της Ευτυχίας Λιάτα: *Φλωρία δεκατέσσερα στένουν γρόσια σαράντα. Η κυκλοφορία των ελληνικών νομισμάτων στον ελληνικό χώρο, 15ος-19ος αι.* (Αθήνα, ΚΝΕ/ΕΙΕ, 1986).

Στο βιβλίο αυτό καταγράφονται οι κανόνες, οι οποίοι διέπουν το εμπόριο, η νομισματική αποτίμηση των εμπορευμάτων και οι μέθοδοι και τρόποι συναλλαγής. Αναφέρονται τα νομίσματα, οι αντιστοιχίες τους με άλλα εθνικά νομίσματα και η αγοραστική τους δύναμη και αξία. Ερωτήματα που θα βρουν απαντήσεις στο βιβλίο της Λιάτα είναι: Ποια είναι τα νομίσματα σε χρήση κατά γεωγραφικές περιοχές; Τα βυζαντινά υπέρπυρα ήταν σε χρήση μετά την Άλωση της Πόλης (1453) και πού; Υπήρχαν νομίσματα τοπικής κοπής σε νησιά του Ιονίου και ποια ήταν η αντιστοιχία τους με τα βενετσιάνικα δουκάτα; Τα στοιχεία που μας παραδίδει η Λιάτα είναι διαφορετικά για τις οικονομικές συναλλαγές και τον τρόπο επιβίωσης του ελληνικού πληθυσμού κατά την οθωμανική κυριαρχία.

Κ.Σ.

Η Αντιπολίτευση κατά του Κυβερνήτη Ιωάννη Καποδίστρια: 1828-1831

Ο ΧΡΗΣΤΟΣ ΛΟΥΚΟΣ γεννήθηκε το 1944 στην Αθήνα. Σπούδασε στη Φιλοσοφική Σχολή του ΠΑ και έκανε μεταπτυχιακές σπουδές στο Παρίσι. Από το 1974 ως το 1992 εργάζεται στο Κέντρο Ερεύνης της Ιστορίας του Νεώτερου Ελληνισμού της Ακαδημίας Αθηνών και από το 1996 διδάσκει στη Φιλοσοφική Σχολή του Πανεπιστημίου Κρήτης.

ΕΚΔΟΣΕΙΣ | Το βιβλίο του Λούκου, που είναι και η διδακτορική διατριβή του, πραγματεύεται το κοινωνικό γίνεσθαι κατά την εποχή του Καποδίστρια, έχει τον τίτλο: *Η Αντιπολίτευση κατά του Κυβερνήτη Ιω. Καποδίστρια: 1828-1831* (Αθήνα, Θεμέλιο, Ιστορική Βιβλιοθήκη, 1988).

Μπορεί ο χρονικός ορίζοντας του βιβλίου να περιορίζεται σε τέσσερα μόνο χρόνια, αλλά η διερεύνηση του χαρακτήρα της κοινωνίας στις διάφορες περιοχές του νεοσύστατου κράτους, από τότε που αφίχθη ο Καποδίστριας, αποδεικνύει πως δεν άλλαξε σε τίποτα η χαοτική κατάσταση που επικρατούσε στα ελεύθερα τμήματα της Στερεάς Ελλάδας και της Πελοποννήσου. Ο Λούκος εξαντλεί το θέμα που πραγματεύεται, καθώς μετά την περιγραφή της πολιτικής και κοινωνικής κατάστασης που παρουσίαζε η χώρα εξετάζει μεθοδικά τη στάση που κράτησαν ιστορικές οικογένειες και οπλαρχηγοί, που προσδοκούσαν διαφορετικά οφέλη, όπως και τη θέση της Εκκλησίας σε διάφορα καίρια ζητήματα. Τα στοιχεία και οι αναλυτικοί πίνακες που παραθέτει, δίνουν καθαρή εικόνα των προθέσεων και των ενεργειών του Καποδίστρια να συμβάλει ουσιαστικά στην ανόρθωση της οικονομικής ζωής των αγροτών, θεσπίζοντας μέτρα που θα ελάφρυναν τα βάρη τους και θα περιόριζαν την ισχύ των προκρίτων και οπλαρχηγών.

Κ.Σ.

Ο θεσμός του εν Κωνσταντινούπολει Βενετού βαΐλου (1268-1453)

Η ΧΡΥΣΑ ΜΑΛΤΕΖΟΥ γεννήθηκε στην Αλεξάνδρεια το 1941 και σπούδασε στη Φιλοσοφική Σχολή του ΠΑ και στο Πανεπιστήμιο Μεσογειακών Σπουδών στη Γαλλία. Τις μεταπτυχιακές σπουδές της ολοκλήρωσε στο Ινστιτούτο Βενετίας και στο Πανεπιστήμιο της Πάδοβας.

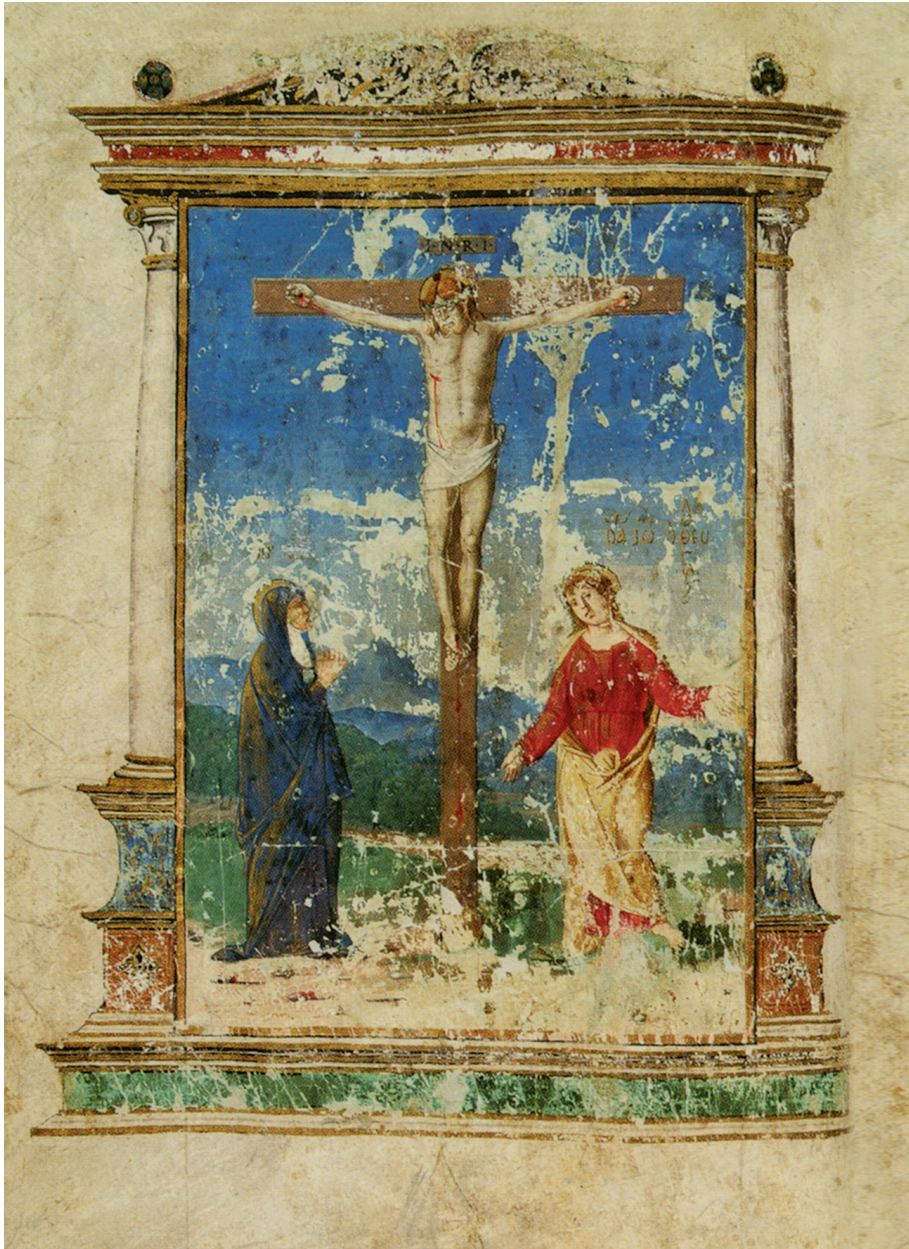
ΕΚΔΟΣΕΙΣ | Το σημαντικότερο βιβλίο της Χρύσας Μαλτέζου, που θίγει ένα ζήτημα μοναδικό στα χρόνια της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας, είναι: *Ο θεσμός του εν Κωνσταντινούπολει Βενετού βαΐλου (1268-1453)* (Αθήνα, Εθνικόν και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών, Φιλοσοφική Σχολή, 1970).

Ο θεσμός του βαΐλου είναι συνδεδεμένος με την αποικιοκρατική πολιτική της Γαληνοτάτης Δημοκρατίας, σε ένα σχήμα «μητρόπολις-αποικία». Η Βενετική αποικία στην Κωνσταντινούπολη δημιουργήθηκε μετά την κατάληψή της το 1204 από τους Φράγκους. Με την ανακατάληψή της όμως από τους Βυζαντινούς το 1261, η βενετική «αποικία» δεν διαλύθηκε, αντιθέτως οι Βυζαντινοί παραχώρησαν στους Ενετούς εδαφικές εκτάσεις και προνόμια. Η ουσιαστική διαφορά μεταξύ του βαΐλου της Κωνσταντινούπολης και εκείνου των κτήσεων της Βενετίας έγκειται στο ότι ο βάιλος της Κωνσταντινούπολης εκπροσωπούσε τον Δόγη της Βενετίας σε ένα ανεξάρτητο κράτος (διπλωματικός αντιπρόσωπος), ενώ στις βενετικές κτήσεις οι βάιλοι εκτελούσαν χρέη κυβερνήτη σε κατακτημένες περιοχές.

Η Χρύσα Μαλτέζου, το διάστημα που διηύθυνε το Ινστιτούτο Βενετίας, επιμελήθηκε έναν επετειακό τόμο, στον οποίο εκτίθεται το χρονικό και τα κειμήλια του Ινστιτούτου κατά τα 50 χρόνια λειτουργίας του: *Ελληνικό Ινστιτούτο Βυζαντινών και Μεταβυζαντινών Σπουδών* (Αθήνα, Ολκός, 2005).

Κ.Σ.

Μικρογραφημένη σελίδα τίτλου από το Καταστατικό της Αδελφότητας (Mariengola) του 15ου αι., Ινστιτούτο Βενετίας.

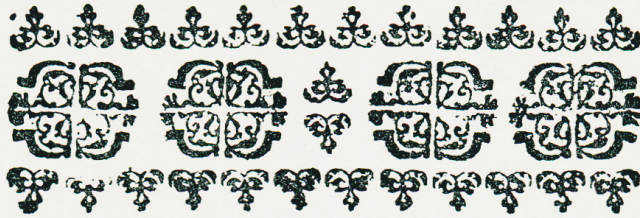
Λεονάρδου Ντελλαπόρτα Ποιήματα (1403/1411)

Ο ΜΑΝΟΥΣΟΣ ΜΑΝΟΥΣΑΚΑΣ γεννήθηκε στο Ρέθυμνο το 1914 και πέθανε στην Αθήνα το 2003. Σπούδασε στη Φιλοσοφική Σχολή του ΠΑ και από το 1951 συμμετείχε στη συντακτική επιτροπή του Κέντρου Ερεύνης του Μεσαιωνικού και Νέου Ελληνισμού της Ακαδημίας Αθηνών. Ολοκλήρωσε τις σπουδές του στη Σορβόνη και το 1980 εξελέγη διευθυντής του Ελληνικού Ινστιτούτου στη Βενετία.

ΕΚΔΟΣΕΙΣ | Από τα δημοσιεύματά του ξεχωρίζουν, μεταξύ άλλων, ο *Fr. Scourphos ο Γραμματοφόρος* (γαλλική έκδοση της Ακαδημίας Αθηνών, 1998) και κυρίως ο τόμος: *Λεονάρδου Ντελλαπόρτα Ποιήματα (1403/1411)*, κριτική έκδοση, με πλούσια σχόλια και γλωσσάριο, που εκδόθηκε από την Ακαδημία Αθηνών το 1995. Ο Μανούσακας ανακάλυψε το χειρόγραφο με το ποιητικό έργο του Ντελλαπόρτα στη Μονή Παντοκράτορος του Αγίου Όρους το 1953. Ο Ντελλαπόρτας (πριν από το 1300-1419/20) μαζί με τον Στέφανο Σαχλίκη αντιπροσωπεύουν τους δύο παλαιότερους ποιητές της ύστερης βυζαντινής εποχής της Κρήτης.

Ο ιδιόμορφος ποιητικός λόγος του Ντελλαπόρτα συνδέει την παράδοση της δημόδους βυζαντινής λογοτεχνίας του 14ου αιώνα με την πρώιμη κρητική λογοτεχνία και το αναγεννησιακό πνεύμα που τη χαρακτηρίζει. Στο ποίημα αυτό, έναν *Διάλογο* που εκτυλίσσεται μεταξύ του *Ξένου* και της *Αλήθειας*, ο ποιητής προσπαθεί να εκμαιεύσει απάντηση από την *Αλήθεια*, σχετικά με την προσωπική του περιπέτεια, που τον οδήγησε στη φυλακή σε προχωρημένη μάλιστα ηλικία. Πρόκειται για υποδειγματική κριτική έκδοση του Μανούσου Μανούσακα.

Κ.Σ.

ΕΙΣ ΤΟΝ

Α'ΝΑΓΙΝΩΣΚΟΝΤΑ.

ΘΑλῆς ὁ Φιλόσοφος, καὶ ὄνας ἀπὸ τῶν
ἑπτὰ σοφῶν, ὅπου ἐθάυμασαν οἱ
αἰῶνες, διὰ τρεῖς ἀεργεσίαις εὐχαρίστα
συχναῖς φοραῖς τῶν μεγάλων θεῶν. Ἡ πρώ-
τη, διατὶ τὸν ἔπλασαν λογικὸν ψυχὸν ἀνθρω-
πῶν, καὶ ὄχι καμίαν πέτραν ἀναίδητων,
ἀνωφελὲς βᾶρος τῆς γῆς, καὶ Ἀχθὸς ἀ-
ρῆρης, ὡς λέγει ὁ Ὅμηρος. Ἡ δὲ δεύτερη, δια-
τὶ τὸν ἔκαμαν ἄνδρα, καὶ ὄχι γυναῖκα,
ἑξέδροντας,

Ὡς οὐκ αἰμότερον καὶ κύμτερον
ἄλλο γυναικός. Οὐδ' ἄ

καὶ τὴν κοινὴν παροιμίαν, Πῦρ, Θάλασ-
σα, Γυνὴ κατὰ Τεῖα. Καὶ ἡ τρίτη, δια-
τὶ τι

Πολιτική Ιστορία της Νεωτέρας Ελλάδος (1928-1964)

Ο ΣΠΥΡΟΣ ΜΑΡΚΕΖΙΝΗΣ γεννήθηκε στην Αθήνα το 1909 και πέθανε το 2000. Σπούδασε νομικά και κοινωνικές επιστήμες στο ΠΑ. Εκτός από την ενασχόλησή του με την πολιτική, έχει να παρουσιάσει πλούσιο συγγραφικό έργο, που βασίστηκε και στην ιδιαίτερα πολύτιμη βιβλιοθήκη του, που περιείχε πολλά ελληνικά, σύγχρονα αλλά και παλαιά, βιβλία, αλλά και πλήθος ξενόγλωσσα, όπως μονογραφίες σημαντικών πολιτικών ανδρών της Ευρώπης.

ΕΚΔΟΣΕΙΣ | Από τις μελέτες του ξεχωρίζει η τετράτομη έκδοση *Πολιτική Ιστορία της Νεωτέρας Ελλάδος (1928-1964)* (Αθήνα, Πάπυρος, 1966-1968). Ο πρώτος τόμος ανοίγει με την έλευση του Καποδίστρια στην Ελλάδα (Ιανουάριος 1828) και περιγράφονται τα πολιτικά και οικονομικά γεγονότα που σημάδεψαν τη διακυβέρνησή του. Η έκδοση αποτελεί μια συνοπτική περιγραφή της πολιτικής ιστορίας της Ελλάδος, όπου προβάλλονται οι πρωτεργάτες της πολιτικής σκηνής κατά την πολυτάραχη εποχή της βασιλείας, και αναλύονται τα γεγονότα με βάση την πολιτική της Μεγάλης Ιδέας, σε συνάρτηση με τους συνεχείς ελληνοτουρκικούς και βαλκανικούς πολέμους. Οι τόμοι εμπλουτίζονται με πλούσιο εικαστικό υλικό, που δεν αποτελεί απλή εικονογράφηση, καθώς οι εικόνες σχολιάζονται διεξοδικά και τονίζεται η σημασία τους.

Σημαντικό, επίσης, έργο του είναι και η τετράτομη *Πολιτική Ιστορία της Σύγχρονης Ελλάδος* (Αθήνα, Πάπυρος, 1973, 1978), που καλύπτει την περίοδο πριν από τη Μικρασιατική Καταστροφή (1920) ως το 1936.

Κ.Σ.

Η Μάχη της Πέτρας (1829), πίνακας του Γερμανού ζωγράφου P. Hess, με τον Δ. Υψηλάντη ως στρατάρχη της Ελλάδος να κατατροπώνει τους Τούρκους, από την έκδοση: «Πολιτική Ιστορία της Νεωτέρας Ελλάδος», τόμ. Α' (σ. 65).

Πληθυσμός και Οικισμοί της Πελοποννήσου, 13ος-18ος αιώνας

Ο ΒΑΣΙΛΗΣ ΠΑΝΑΓΙΩΤΟΠΟΥΛΟΣ γεννήθηκε στη Μεσσήνη το 1932 και φοίτησε στη Φιλοσοφική Σχολή του ΠΑ, στο τμήμα Ιστορίας και Αρχαιολογίας.

ΕΚΔΟΣΕΙΣ | Το κατεξοχήν βιβλίο που αναδεικνύει το ερευνητικό του πνεύμα είναι το: *Πληθυσμός και Οικισμοί της Πελοποννήσου, 13ος-18ος αιώνας* (Αθήνα, Ιστορικό Αρχείο Εμπορικής Τράπεζας της Ελλάδος, 1985). Ο Παναγιωτόπουλος προσεγγίζει το θέμα του διαχωρίζοντας το προς αξιολόγησιν υλικό σε δύο μεγάλες χρονικές περιόδους: από την κατάληψη της Κωνσταντινούπολης από τους Φράγκους το 1204 και ως το 1460 και από τότε ως το 1685. Τα πληθυσμιακά και οικιστικά χαρακτηριστικά της πρώτης περιόδου προσαρμόστηκαν στην πολιτική των νεοϊδρυόμενων Φραγκικών Πριγκιπάτων και των Βυζαντινών Δεσποτάτων και της δεύτερης στους θεσμούς που επέβαλε η οθωμανική κυριαρχία.

Η πρώτη περίοδος παρουσιάζει ιδιαίτερο ενδιαφέρον, καθώς ο εντόπιος πληθυσμός της Πελοποννήσου, όπως και οι έποικοι, υποχρεώθηκαν να βιώσουν υπό δύο εντελώς διαφορετικά φεουδαρχικά συστήματα. Η διάκριση αυτή πυροδοτούσε συνεχείς καθημερινές διαμάχες μεταξύ των κατοίκων κάθε περιοχής, η δε παρουσία της Βενετίας, με τις κτήσεις της σε νευραλγικά κάστρα και πόλεις της Πελοποννήσου, στη Μεθώνη και Κορώνη, λ.χ., κάθε άλλο παρά εξισορροπούσε την κατάσταση. Ο Παναγιωτόπουλος είχε πολλά προβλήματα να λύσει από την έλλειψη δημογραφικών στοιχείων, υποχρεούμενος έτσι να οδηγηθεί σε συμπεράσματα, συγκρίνοντας αντίστοιχες άλλες περιοχές της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας.

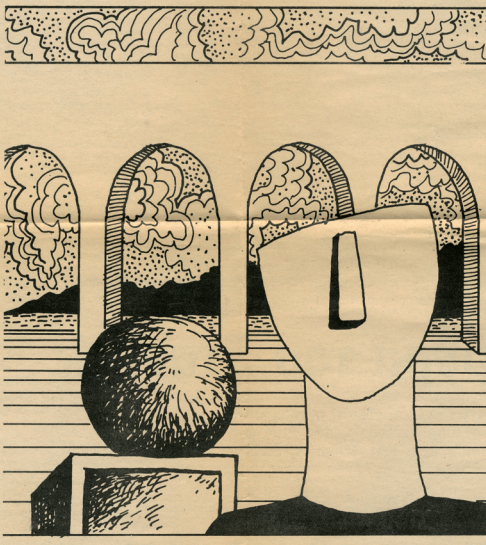
Κ.Σ.

Δuo κείμενα του ΑΛΕΞΗ ΠΟΛΙΤΗ
με αφορμή δυο βιβλία σύγχρονης ιστοριογραφίας

Νεοελληνική ιστορία μικρό κομμάτι της παγκόσμιας εμπειρίας

ΜΕΡΟΣ Β'

ΒΑΣΙΛΗΣ ΠΑΝΑΓΙΩΤΟΠΟΥΛΟΣ: «Πληθυσμός και οικισμοί της Πελοποννήσου 13ος - 18ος αιώνας». Ιστορικό αρχείο, Εμπορική Τράπεζα της Ελλάδος, 1985

«Με παρόμοιες προδιαφορές που ο χρόνο στη διάρκεια του οποίου πραγματοποιείται μια ορισμένη μορφή οικιστικής οργάνωσης του χώρου. Υπάρχει ολοκληρωμένη μορφή οικιστικής οργάνωσης. Αν ναι, ποιος είναι ο χρόνος μετάβασης από τη μια μορφή στην άλλη. Και οι οικιστές. Ποιος ιδιαίτερότητα πρέπει να αναζητηθούν σε κάθε μια από τις φάσεις - τομές της ιστορίας του πληθυσμού και των οικισμών της Πελοποννήσου.

Επει συνοψίζει στον πρόλογο του ο Βασίλης Παναγιωτόπουλος τα κεντρικά πρόβλημα που επεξεργάζονται αντιμετώπιση για να συνεχιστεί ομιλούμε μετ' αλλήλων βιβλίο ότι ο αναγνώστης δεν θα βρει πάντα κανονιστική απάντηση. Δεν πρόκειται για συνήθεια, παρά για ψόφηση σταθμής υποκειμενικής και κριτικής αντικειμενικής δυσκολίας περιζώνουν το θέμα «πληθυσμός και οικισμοί» σε μια έκταση πέντε αιώνων. Ούτε οι πηγές αφθονούν, ούτε, πολύ περισσότερο, οι σχετικές ή παραπληρώσεις προεργασίες.

Πάντως, δύσκολο μπορεί να φανταστεί το αναγνώστη που δεν θα ικανοποιηθεί, τουλάχιστον σ' ένα γενικό επίπεδο. Οι διάσπαρτες εκδόσεις του οικισμένου χώρου — της Πελοποννήσου, αλλά όχι μόνον αυτής — όπως έχουμε αποκομίσει ταχέως από το παράθυρο του αυτοκινήτου, περπατώντας τους δρόμους ή τα κάστρα, ζηυλιζόντας παλιές φωτογραφίες είτε διαβάζοντας περιγραφές αφηγηματικές, πηγές ή και αναπολώντας με το δόκτυλο στο χάρτη, αρχίζουν να αποκτούν ιστορικό σκελετό, δηλαδή αλληλοδιαδοχική μέσα στο χρόνο. Έτσι λοιπόν πρέπει να ήταν είτε και τ' αυτούς τους λόγους μεταμορφώθηκε η χάρτης το τάδε χωριό μ' αυτό το σύστημα ήταν οργανωμένο στο χώρο χωριά και πολιτείες κατά το ύστερο Βυζάντιο ή κατά την πρώην τουρκοκρατία — και πάλι λέγοντας.

Για να γίνει πιο συγκεκριμένος ο Βασίλης Παναγιωτόπουλος διαβάζει ένα πλήρη μινωικό οργανωμένο πόλιον, συνήθως στην κορυφή ενός μαρμαριού, να αντικαθιστούν γύρω στον 13ο - 14ο αιώνα — τα χρόνια της σύγκρουσης Βυζαντινών και Φράγκων στον Μοριά — τις παλιές πόλεις, πόλεις. Αναλύει μια περίπτωση, το βυζαντινό Νικό, που βρισκόταν στο χώρο της αρχαίας Πύρας, στο αρχαϊκό οροπέδιο. Το Νικό, θα αντικατασταθεί από το ορεινό οχυρωμένο Μοζάκι, λίγα χιλιόμετρα παραπέρα. Γενόσηο ο μηχανισμός που χρονικά να πραγματοποιεί ο Βασίλης Παναγιωτόπουλος δεν είναι η μετανάστευση των πληθυσμών, παρά η παρακμή, ο αφανισμός του παλιού πληθυσμού και η ανάπτυξη του ορεινού. Έννοια δηλαδή που αντεννοείται ριζικά της λογικής της συνέχειας μιας ιστοριογραφίας στην οποία όμως εδύναται.

Οικιστική, καθώς ούτε το Νικό ούτε το Μοζάκι υπήρχαν πια, παρά σε ύψιστο, ο αναγνώστης μπορεί να φανταστεί τον Μοριά, που αντικατέστησε την παλιά Αλακκωμιά, ή το Γκόρκι, οι δύο να εντάσσονται ένα στο ελαστικό παράδειγμα. Και να συνεχιστεί το σύλλογο με τις πολλές μετακινήσεις, πολιτείες ή πόλεις στα κάστρα Καραϊσκά, Κυριακισκά,

Λοντράι — σύμφωνα με τις προαναβάνουσες που έχει. Ξέρουμε πως αυτές οι οργανωμένες πολιτείες, ήταν σε ανολογία περίπου ένα προς δύο με τα αναγνώστη χωριά.

Ο τρόπος αυτός του οικισμού αποκτά νόημα όταν το συνδυάσει με τις διαρκείς πολεμικές συγκρούσεις ανάμεσα στους αντιπάλους Βυζαντινούς και Φράγκους οι ανάγκες των συγκρούσεων απαιτούν μεγάλο πληθυσμό. Όμως τότε, στα μέσα του 14ου αιώνα, η μινωική πανοικία βέρηλε τους πληθυσμούς της Πελοποννήσου, όπως και ολόκληρης της Μεσογείου. Και η κλασικιστή στη τήξη της πολιτείας ανοίγει τη μάστιγα, πολλαπλασιάζοντας τις καταστροφές.

Επει ανοίγει από δύο μεριές ο δρόμος για τον αλβανικό εποίκισμό του 15ου αιώνα. Φορέας μιας άλλης κοινωνικής οργάνωσης, οι Αλβανοί, θα εποίκισαν τον ορεινό χώρο με μικρά χωριά μια απογραφή του πρώτου χρόνου της οθωμανικής κατάκτησης φανερώνει πως το συνθηματικό ποπικό αλβανικό χωριό έχει δέκα με είκοσι οικογένειες, ενώ το αντίστοιχο ελληνικό 80 με 160. Από τον 15ο δηλαδή αιώνα το παλιό φραγκοβυζαντινό πλέον των ορεινών πόλεων στοίχι από τη μια το μικρό αλβανικό χωριό, από την άλλη το μέσο τόσο ελληνικό, που παρουσιάζει έναντι καλύτερο για την αντιμετώπιση των επιδημιών και την εκμετάλλευσή της σε συνθήκες χαμηλής

παραγωγικότητας, χαρακτηρίζουν και την Πελοπόννησο. Ίσως η σχέση κοινοτικών - χωριών θα γίνει ένα προς εκατό. Η όψη αυτή θα μεταρρυθμίσει πάλι κατά τα τέλη του 18ου αιώνα, όταν η δημογραφική αύξηση θα διπλασιάσει τα ορεινά χωριά — τάση που θα βρει την ολοκληρωτική της στο τέλος του επόμενου αιώνα. Αυτή θα είναι η τελευταία μεταβολή πριν από τη μορφή που παρατηρούμε στο σημερινό οικιστικό πλέγμα. Σχηματοποιεί σε μεγάλο βαθμό στοιχεία ο Βασίλης Παναγιωτόπουλος, που το σκοπό της για να προβλέψει τους παρεπόμενους δογματισμούς, δεν θα είναι ικανοποιητικός. Ίσως και να μην ακολουθεί πιστά το νόημα των λογισμών του — αλλά ο αναγνώ-

στης σχηματισμού αναγκαστικά περισσότερο από το συγγραφέα. Είναι άλλοτε προφανές να ερμηνεύσει έτσι ο δικός μου αναγνώστης, και να προστρέξει στο βιβλίο — από όπου θα κερδίσει και πολλά άλλα.

Στα δεύτερα μέρη ο συγγραφέας εξετάζει λεπτομερώς τα δεδομένα — άλλα γνωστά και άλλα πρωτογενή — που βενεζικιστικά απογραμών της Πελοποννήσου. Εδώ δεν θα διακινδυνεύσει περιλήψη — θα ήταν άλλοτε απλή αντιγραφή των περιγραφών. Πάντως αποκύημα μια πράξη σφαιρική — την ουσιαστική δύναμη, δηλαδή των δημογραφικών δεδομένων μιας ελληνικής περιόδου στις αρχές του 18ου αιώνα. Και μάλιστα με τρόπο σαφές και επιρρεπείς με τρόπο που να μας επιτρέψει να εξοικονομήσει με τη λογική της ιστορικής δημιουργίας.

Έτσι, μέσα από το παράδειγμα της περιοχής της Κυριακισκάς εξετάζει η οικιστική εξέλιξη στον 18ο και στον 19ο αιώνα — και ο κύκλος ολοκληρώνεται.

Από για το υλικό, για τα θέματα που πραγματεύεται το βιβλίο, μπορεί να αποκομίσει και διαφορετικό τύπο οφέλη, όφελος με την ουσία. Η σκέψη, οι συλλογισμοί του Βασίλη Παναγιωτόπουλου που είναι συμβατικοί, τυχαίο ή αυτονόητοι. Είναι σπάνια που τον παρακολουθούμε να «σφραγίζει», αναζητώντας πέραν ανόμοια από τα κενά της πληροφορητικής άλλοτε πάλι αποκαλύπτει από το άμεσο αντικείμενο προκύπτει να θεμελιώσει κάποια άσχημη χροιά για τη συλλογιστική του. Δεν είναι απαραίτητα πετυχημένος την αυστηρή σημασία της λέξης, καθώς φορέας ο αναγνώστης αποβλέπει να «σφραγίζει», ελέγχει να τον παρατηρεί με την τάση του ή τη γενικότερη κατάσταση.

Το δεύτερο κέρδος είναι οι «όμοια» που στα κατά χέρια μετατρέπονται σε εργαλεια χροιά και για τους άλλους. Αναφερθήκαμε κάπως στην έννοια του αναριθμικού κάποιου πληθυσμού και στην έννοια της επέκτασης ενός «κατοικημένου» πληθυσμού από την αρχική του κατάσταση σε γεωγραφικό ή οικονομικό τόπος. Θα δώσω ένα μικρό παράδειγμα ακόμη: με βάση μινωική στατιστική μετεκτίμησης των μονοστηρίων σε χωριά, όπως και πιο προσεχτικώς σημεία κατά το 17ο αιώνα, διακινδυνεύει την υπόθεση μιας πιθανής κλασματικής μεταβολής, αντίστοιχη με την ευρωπαϊκή μικροκρατημένη εποχή.

Αλλά σχετικά το κεντρικό σημείο είναι ο χειρισμός της οικονομικής, της δημογραφικής, της γεωγραφικής, λογικής ή εικόνας τους και η θετική τους στην ιστορική σκέψη, δηλαδή στη λογική της συνέχειας και της τάσης στη λογική των πολλών αιώνων ιστορικών χρόνων. Η έννοια της μαρκής ή της μίσθης ιδέας τους στην ελληνική επιστήμη έχουν εννοηθεί χωρίς να είναι απαραίτητα κείμενα, αποκτούν την πραγματική τους ιδιότητα και λειτουργία: γίνεται κλειδί για την καλύτερη και σαφέστερη κατανόηση των γεγονότων, η πλούσια πλοκή σε ανάλογες μελέτες, το βιβλίο του Βασίλη Παναγιωτόπουλου η μελέτη να διορθώσει παραδοξολογία.

Άρθρο του Αλέξη Πολίτη στην «Αυγή της Κυριακής» (31/7/1988) σχετικά με το βιβλίο του Β. Παναγιωτόπουλου «Πληθυσμός και οικισμοί της Πελοποννήσου 13ος-18ος αιώνας».

Η Ανακάλυψη των Ελληνικών Δημοτικών Τραγουδιών

Ο ΑΛΕΞΗΣ ΠΟΛΙΤΗΣ γεννήθηκε στην Αθήνα το 1945 και σπούδασε νεοελληνική φιλολογία στη Θεσσαλονίκη και στο Παρίσι. Τα χρόνια 1976-1989 εργάστηκε στο Κέντρο Νεοελληνικών Ερευνών του Ε.Ι.Ε. και από το 1989 είναι καθηγητής της Νεοελληνικής Φιλολογίας στο Πανεπιστήμιο Κρήτης.

ΕΚΔΟΣΕΙΣ | Το βιβλίο που ξεχωρίζει από τα συγγράμματά του έχει να κάνει με τα ελληνικά δημοτικά τραγούδια, ως διακριτικό της εθνικής ταυτότητας των Νεοελλήνων: *Η Ανακάλυψη των Ελληνικών Δημοτικών Τραγουδιών* (Αθήνα, Θεμέλιο, Ιστορική Βιβλιοθήκη, 1984). Από τον Πρόλόγό του, ο Πολίτης διευκρινίζει πως κορμός της εργασίας του στάθηκε το προσωπικό αρχείο του Claude Fauriel και ότι επιδίωξη του ίδιου δεν ήταν να επισημάνει την επίδραση των δημοτικών τραγουδιών στη νεοελληνική συνείδηση, αλλά να τονίσει την ιστορική συγκυρία και τους λόγους που οδήγησαν στην ανακάλυψή τους, σε συνάρτηση με τα πνευματικά και ιδεολογικά ρεύματα της Ευρώπης. Αυτό εξηγεί και γιατί πρώτοι οι ξένοι, κυρίως οι οπαδοί του ευρωπαϊκού Διαφωτισμού και Ρομαντισμού, ενδιαφέρθηκαν για την καταγραφή τους στο πλαίσιο αναζήτησης οποιουδήποτε στοιχείου που αντανάκλα την ουμανιστική ιδεολογία.

Στις πολύτιμες εργασίες που έχει προσφέρει ο Πολίτης, να προσθέσουμε εδώ και την απογραφή της συλλογής: *Η Βιβλιοθήκη του Κωνσταντίνου-Αγαθόφρονος Νικολόπουλου στην Ανδρίτσεινα* (Κατάλογος, Αθήνα 1987), όπου δεν καταγράφει απλώς τα βιβλία του, αλλά εκτιμά το σύνολο της συλλογής, σε σχέση με τον τόπο και τον χρόνο που συγκροτήθηκε (στο Παρίσι, τέλη του 18ου - αρχές του 19ου αι.).

Κ.Σ.

Ο F.C.H.L. Rouquieville, που κατά το ταξίδι του στην Ελλάδα ενδιαφέρθηκε να γνωρίσει και τα δημοτικά τραγούδια, από την έκδοση: «Histoire de la régénération de la Grèce», Brussels 1843.

Ανθολογία Νεοελληνικής Δραματουργίας

Ο ΒΑΛΤΕΡ ΠΟΥΧΝΕΡ γεννήθηκε το 1947 στη Βιέννη, όπου σπούδασε θεατρολογία και σε ηλικία είκοσι πέντε ετών πήρε το διδακτορικό του δίπλωμα, και το 1977 ανακηρύχθηκε υφηγητής. Πολυγραφότατος, με πλούσιο ερευνητικό και επιστημονικό έργο, έχει εκδώσει περισσότερα από πενήντα βιβλία και έχει δημοσιεύσει εκατοντάδες μελετημάτων σχετικών με το ελληνικό και το βαλκανικό θέατρο, τη συγκριτική λαογραφία, τις βυζαντινές και νεοελληνικές σπουδές, τη θεωρία του θεάτρου και του δράματος.

ΕΚΔΟΣΕΙΣ | Από το τεράστιο σε όγκο συγγραφικό του έργο αξίζει να επισημανθεί ιδιαίτερος η τρίτομη *Ανθολογία Νεοελληνικής Δραματουργίας* (2006). Πρόκειται για μια μοναδική στο είδος της, εμπειριστατωμένη ανθολογία ελληνικής δραματουργίας, που έρχεται να καλύψει ένα επί δεκαετίες αισθητό, στον χώρο του θεάτρου, κενό, αν σκεφτεί κανείς ότι ξεκινάει από το Κρητικό θέατρο και καταλήγει στη μεταπολεμική περίοδο του εικοστού αιώνα.

Τα έργα που παρουσιάζονται σ' αυτήν, δειγματοληπτικά και με αποσπάσματα των κειμένων τους, επιλέχτηκαν με κριτήρια: την αντιπροσωπευτικότητα για την εποχή και το είδος, τη λογοτεχνική τους αξία, καθώς και την υποδοχή που έτυχαν από το κοινό της εποχής τους, με απώτερο στόχο να προκύψει μία ασφαλής και εμπειριστατωμένη εικόνα του όγκου και της ποιότητας της νεοελληνικής δραματολογίας, η οποία στην πραγματικότητα κάθε άλλο παρά υστερεί σε σχέση με την ποίηση και την πεζογραφία.

Κ.Π.

ΒΑΛΤΕΡ ΠΟΥΧΝΕΡ

ΑΝΘΟΛΟΓΙΑ
ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΗΣ
ΔΡΑΜΑΤΟΥΡΓΙΑΣ

ΤΟΜΟΣ Α'

ΑΠΟ ΤΗΝ ΚΡΗΤΙΚΗ ΑΝΑΓΕΝΝΗΣΗ
ΩΣ ΤΗΝ ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΗ ΤΟΥ 1821

ΜΟΡΦΩΤΙΚΟ ΙΔΡΥΜΑ ΕΘΝΙΚΗΣ ΤΡΑΠΕΖΗΣ

Η Πελοπόννησος: κατά την δευτέραν Τουρκοκρατίαν (1715-1821)

Ο ΜΙΧΑΗΛ Β. ΣΑΚΕΛΛΑΡΙΟΥ γεννήθηκε στην Πάτρα το 1912 και σπούδασε στη Φιλοσοφική Σχολή του ΠΑ και στη συνέχεια στη Σορβόνη και στο Collège de France. Από το 1960 δίδαξε ως τακτικός καθηγητής Αρχαία Ιστορία στο ΑΠΘ.

ΕΚΔΟΣΕΙΣ | Εκτός από τις πολυάριθμες ανακοινώσεις του και την επιμέλεια σε συλλογικούς τόμους, όπως *Μακεδονία* (Εκδοτική Αθηνών, 1982), συνέγραψε ορισμένα βιβλία τα οποία έχουν παραμείνει αναντικατάστατα και αποτελούν βασικό πυλώνα για πιο εξειδικευμένες έρευνες. Αναφερόμαστε στον τόμο *Η Πελοπόννησος: κατά την δευτέραν Τουρκοκρατίαν (1715-1821)* (Αθήνα, 1939). Το σύγγραμμα του Σακελλαρίου πραγματεύεται τις σχέσεις του ελληνικού στοιχείου με τις οθωμανικές αρχές, λαμβάνοντας υπόψιν όλες τις εκφάνσεις της καθημερινής ζωής στις οργανωμένες πόλεις και τις αγροτικές περιοχές: κοινωνικά και οικονομικά ζητήματα, δημογραφικά στοιχεία και στοιχεία που αναφέρονται στην οθωμανική διοίκηση και την ελληνική αυτοδιοίκηση, ιδιαιτερότητες που παρουσίαζε η συμβίωση Οθωμανών και Ελλήνων κ.ά.

Εξαιρετική θέση στην εργογραφία του Σακελλαρίου κατέχει και η έκδοση: *Η Αθηναϊκή Δημοκρατία* (Ηράκλειο, Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Κρήτης, 1999). Ο ερευνητής και ο καλλιεργημένος άνθρωπος θα βρει απαντήσεις, όχι μόνο αναφορικά με τους νόμους και τους θεσμούς της Αθηναϊκής Δημοκρατίας από την εποχή του Κλεισθένη, αλλά και διακριτικά στοιχεία για τα νεότερα δημοκρατικά πολιτεύματα.

Κ.Σ.

Ο Ελευθέριος Βενιζέλος και η Πολιτική Κρίσις εις την Αυτόνομον Κρήτην 1901-1906

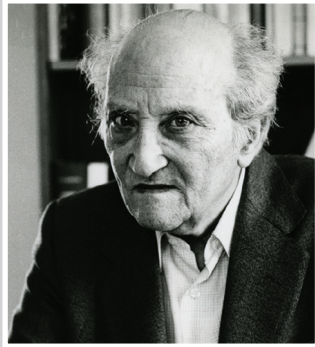

Ο ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ Δ. ΣΒΟΛΟΠΟΥΛΟΣ γεννήθηκε στην Αθήνα το 1938, σπούδασε ιστορία και αρχαιολογία στο ΠΑ και πολιτικές επιστήμες και διεθνείς σχέσεις στο Παρίσι. Πρωτοστάτησε στη θεμελίωση του ιδρύματος «Κωνσταντίνος Γ. Καραμανλής» και κατέταξε το αρχείο του Ελευθέριου Βενιζέλου του Μουσείου Μπενάκη.

ΕΚΔΟΣΕΙΣ | Από τα συγγράμματά του ξεχωρίζει: *Ο Ελευθέριος Βενιζέλος και η Πολιτική Κρίσις εις την Αυτόνομον Κρήτην 1901-1906* (Αθήνα, Ίκαρος, 1974). Στο βιβλίο γίνεται λόγος για μια ιδιαίτερα σημαντική πτυχή της ελληνικής ιστορίας, καθώς ο Σβολόπουλος περιγράφει αναλυτικά τις προϋποθέσεις και τα ανυπέβλητα σχεδόν εμπόδια που αντιμετώπισαν οι Κρητικοί από το 1886 στην προσπάθειά τους να ενωθούν με την Ελεύθερη Ελλάδα. Στις σελίδες του βιβλίου θα παρακολουθήσει κανείς τα γεγονότα που διαδραματίστηκαν από την εποχή που ο Βενιζέλος κλήθηκε να παίξει ηγετικό ρόλο στην πολιτική σκηνή της Κρήτης. Ο Βενιζέλος είχε να αντιμετωπίσει εξωτερικά αλλά και εσωτερικά προβλήματα: την άρνηση των Ευρωπαίων στις προτάσεις του πρίγκιπα Γεωργίου, τη ρήξη του με τον βασιλιά Γεώργιο κ.ά. Ο Σβολόπουλος μνημονεύει, επίσης, την ανάδειξη του Βενιζέλου ως ηγέτη των φιλελεύθερων Κρητών και τη στάση του στην εξέγερση του Θερίσου.

Εκτός από την παράθεση των πηγών και της βιβλιογραφίας, ενδεικτικό της επιμελημένης έκδοσης του Σβολόπουλου είναι και το θεματικό ευρετήριο, δείγμα σεβασμού προς τον αναγνώστη.

Κ.Σ.

Επισκόπηση της Νεοελληνικής Ιστορίας

Ο ΝΙΚΟΣ Γ. ΣΒΟΡΩΝΟΣ γεννήθηκε στη Λευκάδα το 1911 και πέθανε στην Αθή-

να το 1989. Σπούδασε στη Φιλοσοφική Σχολή του ΠΑ και ολοκλήρωσε τις σπουδές του στο Παρίσι, στην École Pratique des Hautes Études και σε άλλα πανεπιστήμια της Γαλλίας. Το 1955 του αφαιρέθηκε η ελληνική ιθαγένεια και επέστρεψε στην Αθήνα μόλις το 1976 και δίδαξε Βυζαντινή και Νεοελληνική Ιστορία στις Φιλοσοφικές Σχολές του ΑΠΘ και του Πανεπιστημίου Κρήτης.

ΕΚΔΟΣΕΙΣ | Ο Σβορώνος αφοσιώθηκε στη μελέτη της ιστορίας του Βυζαντίου και του Νέου Ελληνισμού και επικεντρώθηκε στην αναζήτηση στοιχείων που έχουν να κάνουν με θέματα οικονομικής φύσεως, όπως η φορολογική πολιτική κατά τον 11ο και 12ο αιώνα και η πολιτική της αγροτικής οικονομίας. Το βιβλίο του όμως που αναγνωρίστηκε και έξω από τους πανεπιστημιακούς κύκλους είναι το: *Histoire de la Grèce Moderne* (Paris, Press Universitaire de France, 1972). Πρόκειται για μια σύνοψη και ερμηνεία της πορείας του Ελληνισμού από την εποχή της Τουρκοκρατίας ως τα μέσα του 20ού αιώνα.

Το βιβλίο εκδόθηκε στα ελληνικά με τον τίτλο: *Επισκόπηση της Νεοελληνικής Ιστορίας*, σε μετάφραση Αικατερίνης Ασδραχά και με πολύτιμο βιβλιογραφικό οδηγό από τον Σπ. Ι. Ασδραχά (Αθήνα, Θεμέλιο, 1976). Σε σύντομα κεφάλαια ο Σβορώνος ιχνηλατεί την πορεία των Ελλήνων μέσα από τις αλεπάλληλες κατακτήσεις του ελληνικού χώρου, από την εποχή της φραγκικής διείσδυσης στην Ανατολή (πρώτη σταυροφορία 1096-1099), ως την εξέλιξη της Ελλάδας σε σύγχρονο κράτος, και στη δικτατορία του 1967.

Κ.Σ.

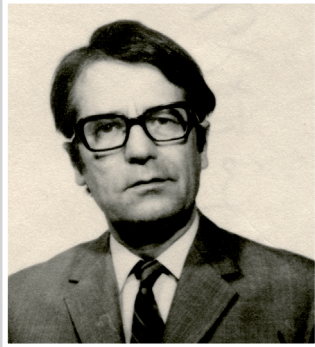
Ιστορία του Νέου Ελληνικού Θεάτρου, 1794-1908

Ο ΓΙΑΝΝΗΣ ΣΙΔΕΡΗΣ γεννήθηκε το 1898 στην Αθήνα, όπου και πέθανε το 1975. Ιστορικός του θεάτρου, θεατρικός συγγραφέας, Σπούδασε Φιλολογία στο ΠΑ και εργάστηκε ως καθηγητής στη Μέση Εκπαίδευση. Συμμετείχε στην ίδρυση της Νέας Δραματικής Σχολής και δίδαξε σε πολλές δραματικές σχολές (Θέατρο Τέχνης, Εθνικό Θέατρο, Ωδείο Αθηνών κ.λπ.).

ΕΚΔΟΣΕΙΣ | Εξέδωσε θεατρικά έργα, δοκίμια και μελέτες για το θέατρο· από την ούτως ή άλλως υπερπολύτιμη συγγραφική του δραστηριότητα, όμως, ιδιαίτερης βαρύτητας είναι η *Ιστορία του Νέου Ελληνικού Θεάτρου, 1794-1908* (1 τόμος, 1951), όπου για πρώτη φορά εξετάζονται συνολικά και με επιστημονικό τρόπο τα όρια, οι ιστορικές και οι αισθητικές καταβολές του νεοελληνικού θεάτρου, ο ρόλος που διαδραμάτισε στην όλη εξέλιξη του το γλωσσικό μας ζήτημα, οι κοινωνικές και οι ιστορικές συνθήκες που συνέβαλαν στη δημιουργία και στην καλλιέργεια του κωμειδυλλίου κ.λπ.

«Ως ιστορικός του θεάτρου», γράφει ο Κώστας Γεωργουσόπουλος, «ο Σιδέρης διακρίθηκε για το πάθος του, τη συλλεκτική του μανία, την αρχαική του ικανότητα, τη μεθοδολογική του καθαρότητα και την άδολη αγάπη του για οτιδήποτε θεατρικό. [...] Ο Σιδέρης παραμένει έως σήμερα ο μοναδικός ιστορικός του θεάτρου μας. Από τις έρευνές του και με βάση το άπειρο υλικό που συγκέντρωσε τροφοδοτούνται ενδιαφέρουσες μονογραφίες νεότερων μελετητών. [...] Κάθε μελλοντική θεατρολογική ή ιστορική μελέτη θα ξεκινάει και θα διέρχεται από το έργο του Σιδέρη, το οποίο είναι πολύτιμο ακόμη και για τα λάθη της μεθόδου ή της αξιολόγησης».

Κ.Π.

Ξένοι Ταξιδιώτες στην Ελλάδα, 333 μ.Χ. - 1821

Ο ΚΥΡΙΑΚΟΣ ΣΙΜΟΠΟΥΛΟΣ γεννήθηκε στο Καστανοχώρι της Μεγαλόπολης Αρκαδίας το 1921 και πέθανε στην

Αθήνα το 2001. Σπούδασε στη Νομική Σχολή του ΠΑ, χειριζόταν με ευχέρεια οκτώ γλώσσες και μετά την απελευθέρωση άρχισε να αρθρογραφεί σε πολλές εφημερίδες: *Δημοκρατική Αλλαγή*, *Βήμα* κ.ά. Η δημοσιογραφική του δραστηριότητα στάθηκε εμπόδιο στο να αναγνωριστεί η επιστημονική διάσταση του έργου του από τους ακαδημαϊκούς κύκλους.

ΕΚΔΟΣΕΙΣ | Το μνημειώδες τετράτομο πόνημά του επιγράφεται: *Ξένοι Ταξιδιώτες στην Ελλάδα, 333 μ.Χ. - 1821* (Αθήνα, Εκδόσεις Στάχυ, 1970-75). Πρόκειται για μοναδικό και αναντικατάστατο σύγγραμμα, που περιγράφει τους ταξιδιώτες που πέρασαν από την Ελλάδα, ως απλοί περιηγητές ή μέλη διπλωματικών και επιστημονικών αποστολών, από τον 15ο αιώνα ως τις παραμονές της Επανάστασης. Προβάλλεται η ταυτότητα του περιηγητή, και γίνεται λόγος επί μακρόν για τις εντυπώσεις και τις περιγραφές του, που ενσωματώθηκαν αργότερα σε εικονογραφημένες και μη εκδόσεις.

Οι τόμοι είναι συντεταγμένοι με χρονική τάξη και έτσι μπορεί να παρακολουθήσει κανείς τα κίνητρα του κάθε περιηγητή στη λεκάνη της Μεσογείου, σε συνάρτηση με τα πολιτικά και πνευματικά ρεύματα ανά αιώνα, στη Δύση και την Ανατολή. Απουσιάζει ωστόσο παντελώς η εικονογράφηση, που θα έδινε άλλη διάσταση στο έργο.

Κ.Σ.

Χρονικό της Ελληνικής Τυπογραφίας

Ο ΝΙΚΟΣ ΣΚΙΑΔΑΣ γεννήθηκε στον Άγιο Βλάσιο Τριχωνίδας το 1920 και πέθανε στην Αθήνα το 2003. Με το που ολοκλήρωσε τις γυμνασιακές σπουδές του στο Αγρίνιο, καταπιάστηκε συστηματικά με τη μελέτη της ιστορίας της ελληνικής τυπογραφικής τέχνης, από τις απαρχές της ως τις αρχές του 20ού αιώνα.

ΕΚΔΟΣΕΙΣ | Το τρίτομο έργο του Σκιαδά, *Χρονικό της Ελληνικής Τυπογραφίας, Σκλαβιά. Διαφωτισμός. Επανάσταση*, τόμ. Α' και τόμ. Β' και Γ', *Μαχόμενη Τυπογραφία. Σύμμικτα* (Gutenberg, Αθήνα, 1976, 1981-82), προσφέρει ουσιαστικά στοιχεία αναφορικά με την ενασχόληση των Ελλήνων με την τυπογραφία από την περίοδο της Αναγέννησης και μετά. Ήδη από την εποχή που κυκλοφόρησε ο πρώτος τόμος, το 1976, αλλά και ως το 1999 (οπότε κυκλοφόρησε ο τόμος: *Πεντακόσια Χρόνια Έντυπης Παράδοσης του Νέου Ελληνισμού* από τη Βουλή των Ελλήνων), το έργο παρέμενε μοναδική πηγή, μολονότι ειδικές μελέτες για συγκεκριμένα τυπογραφία και εκδοτικές δραστηριότητες ορισμένης χρονικής περιόδου έδιναν εις βάθος απαντήσεις σε διάφορα θέματα που αφορούν την ελληνική τυπογραφία.

Το βιβλίο του Σκιαδά αντιπροσωπεύει έναν χρονικό οδηγό σχετικά με την εξέλιξη της ελληνικής τυπογραφικής τέχνης, από τα πρώτα βήματά της στη Βενετία τον 15ο αιώνα και το εκδοτικό κέντρο του Άλδου Μανούτιου, ως τις διάφορες πόλεις της Δύσης και της Ανατολής, που αναδείχθηκαν σε κέντρα έκδοσης και διάδοσης του ελληνικού βιβλίου. Οι τόμοι αυτοί προσφέρουν σε κάθε εραστή της τέχνης της τυπογραφίας ενημέρωση για τον ρόλο που έπαιξαν λόγιοι και τεχνίτες τυπογράφοι, πολλοί από τους οποίους παραμένουν άγνωστοι.

Κ.Σ.

Εξάρτηση και Αναπαραγωγή

Ο κοινωνικός ρόλος
των εκπαιδευτικών
μηχανισμών στην Ελλάδα
(1830-1922)

Ο **ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ ΤΣΟΥΚΑΛΑΣ** γεννήθηκε στην Αθήνα το 1937 και αφού αποφοίτησε από τη Νομική Σχολή του ΠΑ, ολοκλήρωσε τις σπουδές του στα πανεπιστήμια της Χαϊδελβέργης, του Μονάχου, του Παρισιού και του Γέιλ.

ΕΚΔΟΣΕΙΣ | Εργάστηκε στο Παρίσι, όπου υποστήριξε και τη διατριβή του στη Σορβόννη, με τον τίτλο: *Dépendance et reproduction. Le rôle social ses appareils scolaires en Grèce* (Paris 1975). Το βιβλίο αυτό μεταφράστηκε από την Ιωάννα Πετροπούλου και τον συγγραφέα με τον τίτλο: *Εξάρτηση και Αναπαραγωγή. Ο κοινωνικός ρόλος των εκπαιδευτικών μηχανισμών στην Ελλάδα (1830-1922)* (Αθήνα, Θεμέλιο, 1976).

Η εργασία του Τσουκαλά είναι μια εις βάθος εκτίμηση της πορείας του ελληνικού έθνους από το 1830 ως τη Μικρασιατική καταστροφή, με αναφορές και αναλύσεις για την εξάρτηση που είχε ο κοινωνικός ιστός της Ελλάδας, από τους Έλληνες της διασποράς, που έπαιζαν σημαντικό ρόλο σε χώρες της Δύσης και της Ανατολής. Πρόκειται για την εποχή που το ελληνικό κράτος βρίσκεται συνεχώς σε εμπόλεμη κατάσταση προς Νότο και προς Βορρά. Η ένδεια που υπάρχει σε αρχειακό υλικό, καθιστά το εγχείρημα του Τσουκαλά ακόμη πιο σημαντικό, καθώς η παντελής έλλειψη στατιστικών στοιχείων κατά περιοχή δεν προσφέρεται για ισότιμη έρευνα στο σύνολο του ελληνικού χώρου. Διαβάζοντας το βιβλίο του Τσουκαλά, θα αντιληφθεί κανείς πόσο άναρχα «οικοδομήθηκε» το ελληνικό κράτος.

Κ.Σ.

Μεταξύ Οθωμανικής Κυριαρχίας και Ευρωπαϊκής Πρόκλησης

Ο Ελληνικός Κόσμος
στα Χρόνια της Τουρκοκρατίας

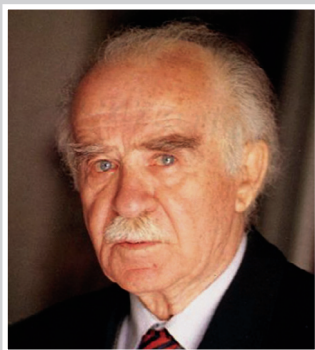

Ο ΙΩΑΝΝΗΣ Κ. ΧΑΣΙΩΤΗΣ γεννήθηκε στον Βόλο το 1936. Σπούδασε στη Φιλοσοφική Σχολή του ΑΠΘ (1954-1959) στην οποία και δίδαξε για χρόνια Νεότερη Ιστορία.

ΕΚΔΟΣΕΙΣ | Ο τίτλος του βιβλίου που εκφράζει τα ενδιαφέροντά του είναι το: *Μεταξύ Οθωμανικής Κυριαρχίας και Ευρωπαϊκής Πρόκλησης. Ο Ελληνικός Κόσμος στα Χρόνια της Τουρκοκρατίας* (Θεσσαλονίκη, University Studio Press, 2001). Από τα τρία μέρη που συνθέτουν την ύλη του τόμου, ξεχωριστό ενδιαφέρον παρουσιάζει το κεφάλαιο: «Οι ευρωπαϊκές Δυνάμεις και το ελληνικό πολιτικό πρόβλημα», όπου διερευνά τις σχέσεις Ελλήνων και Ευρωπαίων από την εποχή της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας και της ιδεολογικής αγκίστρωσης του Γένους στις αρχές: γλώσσα, γραμματική παράδοση και Ορθοδοξία, ιδεολογία που έλαβε άλλη διάσταση από τα πρώτα χρόνια του Νεοελληνισμού.

Στο βιβλίο αυτό γίνεται λόγος για τους «ενωτικούς», δηλαδή τους οπαδούς της Ένωσης των δύο Εκκλησιών και για το έργο των μεγάλων Ελλήνων δασκάλων της Αναγέννησης, που έδρασαν στην Ιταλία, κυρίως. Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει το τμήμα που επιγράφεται: «Οι παροικίες στη Δύση», όπου επισημαίνονται οι εστίες των πλέον σημαντικών ελληνικών παροικιών στην Ιταλία και στη Δαλματία από τον 13ο αιώνα: πόλεις όπως η Νεάπολη και η Μεσσήνη και η Βενετία βέβαια, που εξελίχθηκαν σε εστίες αντιτουρκικής πολιτικής και αφετηρία των Ελλήνων για ποικιλόμορφη δράση προς Βορρά.

Κ.Σ.

Δομήνικος Θεοτοκόπουλος Κρης

Κείμενα 1940-1994

Ο ΜΑΝΟΛΗΣ ΧΑΤΖΗΔΑΚΗΣ γεννήθηκε στο Ηράκλειο της Κρήτης το 1909 και πέθανε στην Αθήνα το 1998. Σπούδασε στη Φιλοσοφική Σχολή του ΠΑ και στη συνέχεια παρακολούθησε στο Παρίσι τις παραδόσεις του Α. Grabar γύρω από τη βυζαντινή τέχνη. Κατόπιν επέλεξε το Βερολίνο για να σπουδάσει κλασική αρχαιολογία, παλαιοχριστιανική και μουσουλμανική τέχνη. Μεγάλη ήταν η συνεισφορά του στην οργάνωση των συλλόγων του Μουσείου Μπενάκη του οποίου διετέλεσε διευθυντής από το 1941 ως το 1973.

ΕΚΔΟΣΕΙΣ | Από τις πολυάριθμες αυτοτελείς εκδόσεις και εργασίες του που περιελήφθησαν και σε συλλογικούς τόμους, αξίζει να μην παραλείψει κανείς να διαβάσει το βιβλίο του: *Δομήνικος Θεοτοκόπουλος Κρης. Κείμενα 1940-1994* (ΜΙΕΤ, Αθήνα, 1995). Το πρόβλημα που θέτει εδώ ο Χατζηδάκης, και μάλλον εξακολουθεί να απασχολεί τους βυζαντινολόγους και ιστορικούς της τέχνης διεθνώς, είναι η σχέση του Θεοτοκόπουλου με τη βυζαντινή ζωγραφική. Η μέθοδος της έρευνας που ακολούθησε ο Χατζηδάκης αρχίζει με την αναζήτηση σχετικά με το ύφος της ζωγραφικής που ανθούσε τον 16ο αιώνα στην Κρήτη και στη συνέχεια διερευνά την κρίσιμη περίοδο του Θεοτοκόπουλου στη Βενετία και τη διαμόρφωση του καλλιτεχνικού του ύφους. Από το Κέντρο Νεοελληνικών Ερευνών Ε.Ι.Ε. κυκλοφόρησε (1987 και 1997) ένα δίτομο έργο μεγάλης σημασίας του Μ. Χατζηδάκη και της Ευγενίας Δρακοπούλου, με τίτλο *Έλληνες Ζωγράφοι μετά την Άλωση* (1450-1830), το οποίο αποτελεί εργαλείο για κάθε ερευνητή που μελετά την πορεία της εξέλιξης της βυζαντινής εικονογραφίας και αγιογραφίας μετά την Άλωση.

Κ.Σ.

ΜΑΝΟΛΗ ΧΑΤΖΗΔΑΚΗ

Α. ΟΡΘΗΝΙΚΟ
ΘΕΟΤΟΚΟΝ
ΚΡΗΝΟΝ

ΜΟΡΦΩΤΙΚΟ ΙΔΡΥΜΑ ΕΘΝΙΚΗΣ ΤΡΑΠΕΖΗΣ